

OBSAH

<i>Ján Horecký</i> : K terminológii matematickej jazykovedy	193
<i>D. S. Lotte</i> : Tvoření soustavy vědeckých technických termínů	198
<i>Anton Novacký</i> : Poznámky k problematike fytopatologického názvoslovia	207
<i>Jaroslav Kuchař</i> : Publikace o terminologických otázkách v SSSR	211
<i>Antonín Tejnor</i> : Užitečná publikace o technické terminologii	216

Diskusie

<i>J. K. Garaj</i> : „Knihovnictvo“ ako veda?	227
<i>Ludovít Škodáček</i> : Dve poznámky k železničnej terminológii	230
<i>Martin Červenka</i> : Návrh názvov pre niekoľko rastlinných rodov	232

Zprávy a posudky

<i>Miroslav Roudný</i> : Josip Kleczek, Astronomický slovník	235
<i>Martin Červenka</i> : Niekoľko poznámok k botanickej nomenklatúre v knihe Okrasné rastliny od V. Buchtu	237
<i>Andrej Keder</i> : Vincent Blanár, Zo slovenskej historickej lexikológie	240
<i>Ivan Masár</i> : Nové zväzky odporúčaných termínov	246
<i>Ján Horecký</i> : Pracovná porada Medzinárodnej terminologickej komisie (jazykovednej sekcie)	248
<i>Ivan Masár</i> : Nové české a slovenské termíny v raketovej technike	250
<i>Milan Urbančok</i> : Konferencia o vývinových tendenciách spisovnej slovenčiny	252
<i>Emil Mleziva</i> : Mezinárodní železniční slovník	255

ČESKOSLOVENSKÝ TERMINOLOGICKÝ ČASOPIS

orgán Československej ústrednej terminologickej komisie
pri Prezídiu ČSAV

ROČNÍK I – 1962 – ČÍSLO 4

Vydáva

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED V BRATISLAVE

Hlavný redaktor dr. Ján Horecký, C. Sc.

Výkonný redaktor Ivan Masár

Redakčná rada: člen korešpondent ČSAV Jaromír Bělič, dr. Ján Horecký, C. Sc., doc. dr. Milan Jelínek, C. Sc., prof. dr. Eugen Jóna, dr. Jaroslav Kuchař, Ivan Masár, dr. Štefan Peciar

Redaktor časopisu Andrej Keder. Technický redaktor Vladimír Štefanovič. Redakcia: Bratislava, Klemensova 27. Vychádza raz za dva mesiace. Ročné predplatné Kčs 24,-. Jednotlivé číslo Kčs 4,-. Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma Poštový novinový úrad – ústredná administrácia PNS, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Možno tiež objednať na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje Poštový novinový úrad – vývoz tlače, Praha 1, Jindřišská ul. 14. Rukopis zadaný v máji 1962, vytlačené v júli 1962. Vytlačili Polygrafické závody, n. p., závod 2, Bratislava. Povolené rozhodnutím SNR č. 28204/61. — K-20*21202

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1962

Kčs 4,-

K TERMINOLÓGII MATEMATICKEJ JAZYKOVEDY

Ján Horecký

Jazykoveda patrí u nás medzi najstaršie disciplíny pestované národným jazykom. Už v starých gramatických prácach písaných latinsky sa veľmi často uvádzajú termíny v národnom jazyku; ich autori si zakladali na tom, že vytvorili domáce termíny. Ako príklad možno uviesť nášho A. Bernoláka, ktorý vo svojej latinsky písanej gramatike uvádza pri každom odbornom názve aj slovenský ekvivalent, napr. *vocales* (samohlásné), *breves* (krátké), *longae* (dlhé), *consonantes* (spoluhlásné), *semivocales* (polosamohlásné), *liquidae* (tekúce), *mutabiles* (premeňiteľné) atď.

Pretože v prvých obdobiach bolo pomerne málo jazykovednej literatúry písanej národným jazykom, je pochopiteľné, že väčšina jazykovedných termínov v slovanských národných jazykoch vznikla kalkovaním podľa latinských alebo aj gréckych vzorov. Pritom kalkovanie bolo v jednotlivých slovanských jazykoch samostatné, dialo sa bez ohľadu na iné slovanské jazyky, a tak došlo k známej diferenciacii slovanskej jazykovednej terminológie.¹

Treba však dodať, že popri domácich názvoch sa najmä v novších obdobiach ustavične používali aj názvy medzinárodné, ako napr. *vokalizácia*, *nazalizácia*, *syntax*, *morfológia*.

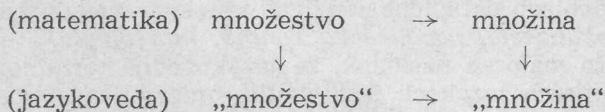
To všetko malo za následok, že jazykovedná terminológia temer vo všetkých jazykoch je do veľkej miery nesystematická. Ani úsilie štrukturalistov vytvárať sústavne názvy zakončené na *-éma* (*fonéma*, *morféma*, *séma*, *syntaxéma*, *morfonéma*, *archifonéma*, *pleréma*, *kenéma*) nebolo korunované úspechom. Veď už napr. v názvoch druhov protikladov, v názvoch dištinkívnych vlastností niet ani stopy po systémovom tvorení.²

¹ Porov. podnetný článok A. V. Isačenkina v *Izvestijach AN SSSR* XX, 1961, č. 1, 44–53.

² Porov. napr. O. S. Achmanova, *K voprosu ob osnovnyh poňatijach metajazyka lingvistiki*, *Voprosy jazykoznanija* 1961, č. 5, 115–121. Poukazuje sa tam okrem iného na možnosti, ktoré poskytujú grécko-latinské prvky: *séma*, *alóséma*, *seméma*, *episéma*, *aloeepiséma*, *episeméma*, *makroséma*, *alomakroséma*, *makroseméma*. Možné sú aj ďalšie kombinácie: *lingviséma*, *alolingviséma*, *etnoséma*, *aloetnoséma*, *alolingvimakroséma*, *lingvimakroseméma*, *etnomakroseméma*. Pravda, takáto terminológia sa uplatňuje pomerne málo.

Do tejto historicky podmienenej nejednotnosti jazykovednej terminológie, komplikovanej ešte aj prínosom jednotlivých smerov a škôl, prináša ešte väčšiu nesústavnosť matematická jazykoveda. S pokusmi o aplikáciu metód matematiky, logiky a kybernetiky sa preberá aj pojmový arzenál týchto vied a s tým aj terminológia. Pritom je však spravidla taký stav, že potrebné termíny sa preberajú nie z iného jazyka, ale prosto z patričného odboru v rámci domáceho jazyka. S teóriou množín sa napr. z matematiky preberá do jazykovedy v slovenčine i češtine aj základný termín *množina*, *podmnožina*. To znamená, že termín *množina* sa musel do slovenčiny kalkovať už predtým, keď sa písali prvé štúdie z teórie množín v našich jazykoch.

Pritom všetkom je však pri „jazykovednom“ termíne *množina* (a pri mnohých iných termínoch) zaujímavý zjav: je opretý o slovenský matematický termín *množina*, ale súčasne aj napr. o ruský „jazykovedný“ termín „množestvo“. Ba tento vzťah je ešte komplikovanejší, ak vezmeme do úvahy, že slovenský matematický termín *množina* bol kalkovaný z nemčiny (Menge), kým slovenský „jazykovedný“ termín *množina* je kalkovaný skôr z ruského „jazykovedného“ termínu *množestvo*. Možno to predpokladať preto, že zdrojom poučenia o matematickej jazykovede je pre nás nie nemčina, ale ruština. Uvedený stav možno graficky znázorniť takto:

Z grafického znázornenia vidieť, že rus. termín *množestvo* mohol byť zdrojom pre ruský „jazykovedný“ termín *množestvo* i pre slovenský matematický termín *množina*, kým slovenský „jazykovedný“ termín *množina* sa opiera o slovenský matematický termín *množina* i o ruský „jazykovedný“ termín *množestvo*. Inými slovami: medzi rus. *množestvo* a slov. „množina“ nie je priamy vzťah kalkovania, teda vzťah, aký bol pri kalkovaní mnohých starších jazykovedných termínov.

Podobný vzťah by bolo možno zistiť aj pri iných termínoch, ktoré sa preberajú z iných vied: napr. *cesta*, *okružná cesta*, prípadne *dráha* v teórii grafov, *usporiadaná dvojica* v teórii vzťahov. Pri nových kybernetických termínoch však býva kal-

kovanie priame, ako vidieť napr. na dvojiciach *noise* (angl.) — *šum, istočnik* — zdroj a pôd.

Termíny utvorené z grécko-latinských prvkov sa spravidla nekalkujú: *funktor*, *depredikátor*, *entropia*, *kód*, *kanál*, *algoritmus*. Nekalkujú sa ani umele „spriahnuté“ termíny ako *bit*, *binít*, *negentropia*; namiesto *bit* sa však niekedy používa kalk pôvodného, „nespriahnutého“ názvu *binary unit* — dvojličnaja *jedinica* — dvojková jednotka.

Grécko-latinský pôvod však ešte nemusí byť zárukou, že sa termín nebude kalkovať do jazykov, v ktorých je kalkovanie bežné. Napr. anglický termín *redundancy*, hoci má zreteľne latinský základ, kalkuje sa do ruštiny ako *izbytočnosť* a do slovenčiny i češtiny ako *nadbytočnosť* (*nadbytečnosť*). Je to azda preto, že angl. *redundancy* má už neodborný ráz, ako aj preto, že má v slovanských jazykoch vhodný domáci ekvivalent. Tento druhý dôvod zaváži aj pri takom hybridnom kalkovaní, ako je *metalanguage* — *metajazyk*, *subgraf* — *podgraf*; tu sa uplatňuje aj dôvod odbornosti, lebo úplný kalk typu *zajazyk*, resp. *nadjazyk* by mal menej odborný ráz.

Osobitnú pozornosť si zasluhujú tie termíny matematickej jazykovedy, ktoré sa nepreberajú z iných vied, ale vznikajú v rozličných jazykoch na vlastnej pôde. Pri vznikaní a tvorení takýchto termínov, ba aj pri kalkovaní do iných jazykov, možno pozorovať všetky vlastnosti novovznikajúcich termínov: neustálenosť, kolísanie, opisnosť, hľadanie vhodných výrazov. Prírodzene, že tieto vlastnosti sa prejavujú aj na kalkovaných termínoch. Tak pre dvojicu *source language* — *target language* možno nájsť v ruských textoch³ dvojicu *perevodimyj jazyk* — *perevođaščij jazyk* i dvojicu *ischodnyj jazyk* — *jazyk*, *na kotoryj perevoďat*, v českých textoch dvojicu *jazyk*, *z něhož má stroj překládat* — *jazyk*, *do něhož má stroj překládat*. Najmä v českom znení uvedenej dvojice vidieť ťažkopádnosť opisu.

Ale aj v angličtine jestvuje ďalšia dvojica: *input language* — *output language* a tá sa prekladá do ruštiny ako *vvodimyj jazyk* — *vyvodimyj jazyk*, do češtiny ako *vstupný jazyk* — *výstupný jazyk*, resp. *vstupný text* — *výstupný text*. Zdá sa, že pre češtinu i pre slovenčinu bude najvhodnejšia dvojica *vstupný jazyk* — *výstupný jazyk*.

³ Problematiku novej jazykovednej terminológie sme sledovali najmä v rozličných sovietskych publikáciách (*Voprosy jazykoznanija*, *Problemy kibernetiki* a sb. *Mašinnyj perevod*), pre češtinu v čas. *Slovo a slovesnost* a *Naše řeč*; pre slovenčinu zatiaľ niet literatúry z oblasti matematickej jazykovedy.

Podobné kolísanie bolo napr. v češtine pri vyjadrovaní termínu *intermediary language* — *jazyk-posrednik*: no proti kalku *jazyk-prostředník* sa čoskoro ustálila podoba *převodný jazyk*. Tá sa používa aj v slovenčine.

Aplikácia matematických metód má za následok, prirodzene, aj používanie tradičných termínov na označenie odlišných, i keď vždy príbuzných pojmov. Tak pre potreby strojového prekladu sa vymedzuje *stem* — *osnova* — *kmeň* ako tá časť slova, ktorá sa nemení, kým *ending* — *okončanie* — *koncovka* ako tá časť, ktorá sa mení a teda musí sa vydeliť do osobitných zoznamov. Toto používanie termínov *kmeň* a *koncovka* v odlišnom význame sa niekedy naznačuje tým, že sa obidva termíny v súvislosti so strojovým prekladom uvádzajú v úvodzovkách, teda „kmeň“ a „koncovka“. Je však zrejmé, že je to riešenie len ad hoc. Bolo by azda vhodnejšie používať termíny *základ* a *zakončenie*.

Podobne aj termínom *homonymum* sa v prácach o strojovom preklade označujú jednak skutočné homonymá, jednak významy slova.

Pri používaní presných metód, napr. štatistických, treba počítané jednotky presne a jednoznačne vymedziť. Preto sa základné jednotky, ako je napr. *slovo*, o ktorých obsahu napriek dlhej tradícii niet zhody medzi jazykovedcami, pre potreby daného výskumu vždy osobitne definujú. Tak napr. *slovo* sa vymedzuje ako reťazec písmen od medzery po medzeru alebo jednoducho ako skupina písmen v texte. Takéto definície platia samozrejme len pre úzky rámec jednej štúdie alebo jednej metódy. Všeobecnejšie je vymedzenie slova ako sledu koreňného prvku a gramatických prvkov. Inokedy sa do definície vnášajú abstraktné matematické pojmy, v jazykovede pomerne málo známe; napr. *paradigma* sa definuje ako trieda, ktorej členmi sú všetky slová majúce spoločný základ prvého rádu (Mašinnyj perevod 94).

V niektorých prípadoch sa pri aplikovaní novej metódy dotvárajú jej pojmy a termíny pre potreby jazykovedy. Známe sú napr. Guiraudove pojmy a termíny *rozsah slovnej zásoby*, *rozptyl slovnej zásoby*, *sústredenie slovnej zásoby*, *bohatstvo slovnej zásoby*. Tieto termíny sa z francúzštiny spravidla kalkujú, resp. proste prekladajú, iba *disperzia* a *koncentrácia* sa používajú v medzinárodnej podobe. Podobne sa prispôbujú slovenčine aj Guiraudove termíny *mot-thème*, *mot-clé* ako *tematické slovo*, *klúčové slovo*.

Treba upozorniť, že do jazykovedy nie je potrebné vždy vnášať celý pojmový systém z istej oblasti matematiky alebo inej vedy. Tak pre štúdie využívajúce výsledky a metódy teórie grafov stačí pracovať so základnými termínmi, ako sú *vrchol*, *rameno*, *sústava dráh* a *pod*.

Nové termíny, tvorené pre výskum jazyka presnými metódami⁴, nebývajú vždy šťastne zvolené. Napr. v českom frekvenčnom slovníku sa zavádza a definuje termín *index opakovateľnosti*. Zdá sa však, že daný pojem by lepšie vystihoval termín *miera opakovateľnosti* alebo jednoducho *opakovateľnosť* (podobne ako *návštevnosť*, *chorobnosť*, *poruchovosť*).

Ťažkosti a nejednotnosť pôsobia napr. aj francúzske termíny *vocabulaire* a *lexique*. Raz sa nimi označuje slovná zásoba skúmaného textu a slovná zásoba skúmaného jazyka, inokedy výskyt všetkých slov v texte (súhrnná frekvencia) a počet slov v skúmanom texte. Teda prejavuje sa tu opäť známe kolísanie novovznikajúcich termínov. Pre slovenčinu by azda bolo výhodné rozlišovať *slovnú zásobu textu* a *slovnú zásobu jazyka*, resp. v druhom z uvedených prípadov *výskyt slov* a *počet slov*. Nejednotnosť je aj v používaní termínu *štatistické vlastnosti* a *štatistická štruktúra slovej zásoby* (porov. *les caractères statistiques*).

Z prehľadu niekoľkých typov termínov vidieť, že v matematickej jazykovede sa prejavuje počiatočná rozkolísanosť terminológie, spôsobená preberaním z iných vedných odborov, kalkovaním, prípadne preberaním i kalkovaním súčasne. Ďalšou príčinou rozkolísanosti je formovanie novej pojmovej sústavy, do ktorej sa majú vtiesnať pojmy matematiky, logiky a kybernetiky. V mnohých prípadoch sa pomocou aparátu týchto vied jestvujúce jazykovedné pojmy a termíny spresňujú, ba tvoria sa aj nové. No pritom je ešte terminológia matematickej jazykovedy veľmi ďaleko od systematičnosti.

⁴ O presných metódach skúmania jazyka, nie o matematickej lingvisticke sa hovorí napr. v práci O. S. Achmanovovej a kol., *O točnych metodach issledovanija jazyka*, Moskva 1961. U nás L. Doležel (Naše řeč 45, 1962, 104–105) rozlišuje matematickú lingvistiku (skúmajúcu kvantitatívne pomery v jazyku) od aplikovanej lingvistiky (využívajúcej poznatky jazykovedného rozboru v praxi).

D. S. Lotte

(Pokračování)

§ 11. Různé typy vztahů mezi určující a určovanou částí termínu

V terminologickém sousloví pozorujeme minimálně tři (u rozložitelných slovních spojení) nebo dva (u polorozložitelných slovních spojení) slovně vyjádřené odborné pojmy zřetelně od sebe odlišené. (Když součásti spojení jsou rovněž termínem.)

Například ve spojení *elektrická lokomotiva* se projevují pojmy *elektrina*, *lokomotiva* i *elektrická lokomotiva*. V tom případě termín *elektrina* charakterizuje druhový znak určitého druhu lokomotivy. Mezi pojmy (a tedy i termíny) *lokomotiva* a *elektrická lokomotiva* je tedy vztah rodu a druhu.

Pro typ terminologických sousloví se vztahem rodu a druhu je charakteristické to, že pojem, vyjádřený celým termínem a pojem, který vyjadřuje určovaná část, patří do stejné klasifikační řady. Určující část tu vždy vyjadřuje, nebo má vyjadřovat, klasifikační druhový znak. Existuje však i jiný typ termínů, v němž se tak zřetelně nezdůrazňuje vztah mezi pojmy rodovými a druhovými, jako vztah mezi pojmy, patřícími k různým klasifikačním řadám. Do popředí nevystupuje vztah mezi celým termínem a určovanou částí (nebo prvkem), ale vztah mezi celým termínem a určující částí nebo mezi částí určovanou a určující. Například v termínu *kroužek valivého ložiska* slova *valivého ložiska* nevyjadřují klasifikační znak *kroužku*. V příslušných konkrétních technických předmětech, různých valivých ložiskách jsou součásti (analogické svou funkcí, polohou apod.), které jsou částmi těchto předmětů. Proto když oddělíme to, co je společné všem těmto jedinečným předmětům (různé konstrukce), vytváříme pojem *kroužek valivého ložiska* a pro tento pojem termín, který v tomto případě odráží vztah mezi částí a celkem. Dále se *kroužky valivého ložiska* rozdělují podle odpovídajících znaků na *vnější* a *vnitřní*, na *pevné* a *volné* apod.

Úplně stejné termíny *rychlost vypařování* a *stupeň vypařování* nemají klasifikovat různé druhy *rychlostí* a *stupňů*, ale přímo ukazují, že obě tyto veličiny jsou parametry procesu vypařování. *Kroužek ložiska* a *rychlost vypařování* nevyjadřují

vztah rodu a druhu a tím se odlišují od termínů typu *spalovací motor*, *kluzné ložisko* apod. Úloha určujících a určovaných částí ve spojení *kroužek ložiska* a *rychlost vypařování* není však stejná. V termínu *kroužek ložiska* charakterizuje určující část pojem, vyjádřený určovanou částí. V termínu *rychlost vypařování* naopak určovaná část charakterizuje pojem, který je vyjádřen částí určující.

Termíny se vztahy rodu a druhu a termíny se vztahy jinými než jsou rod a druh se dále rozdělují do různých skupin. Přitom zařazení do některé ze skupin je určováno vztahem mezi termínem jako celkem, určující a určovanou částí, podmíněnými vztahy mezi odpovídajícími procesy, předměty, vlastnostmi apod. Dále jsou uvedeny nejčastější skupiny termínů s různými vztahy součástí (jiné než vztahy rodu a druhu).

Kategorie předmětů

Celek — část
sada klíčů
 Část — celek
podvozek traktoru
 Vztah vzájemné závislosti
 nebo spojitosti
ventilová pružina
 Obal — obsah
převodová skříň
 Předmět — proces
produkty spalování
 Předmět — vlastnost nebo
 stav
lehká slitina

Kategorie procesů

Proces — předmět procesu
obdělání půdy
 Proces — předmět, který
 proces vykonává
zdvih pístu
 Proces — prostředí
svařování v ochranném plynu
 Proces — část procesu
ohřev při tavení
 Proces — vlastnost, která se
 tímto procesem zjišťuje
zkouška trvanlivosti

Kategorie vlastností

Vlastnost — předmět
struktura půdy
 Vlastnost — proces, proti
 jehož působení je vlastnost
 zaměřena
odolnost proti mrazu
 Vlastnost — proces, který
 vlastnost způsobuje
pravidelnost chodu

Kategorie velikosti

Velikost — předmět, který
 velikost charakterizuje
hloubka orby
 Velikost — proces
rychlost tavení
 Velikost — vlastnost
mez pružnosti

V praxi tvoření termínů nemá každá skupina svou zvláštní syntaktickou formu. Určitá syntaktická konstrukce neodpovídá určitému vztahu mezi součástmi termínu a to často porušuje systematickosti terminologie. Například v oblasti spalovacích motorů je *dřík ventilu* částí ventilu (vztah část — celek), ale u parních strojů je *dřík ventilu* samostatná součást, dřík není obsažen v pojmu ventil (vztah vzájemné závislosti nebo styčnosti).

Dokonce i termíny jedné skupiny mají někdy odlišnou formu například při vztahu část — celek vedle spojení podstatné jméno — podstatné jméno ve 2. pádě bývá přídavné jméno a podstatné jméno (*pružina ventilu, ventilová pružina; kultivace mezi řádky, meziřádková kultivace*).

Úplná diferenciaci syntaktických vazeb neexistuje ani mezi dvěma základními typy termínů 1. se vztahy rodu a druhu a 2. s ostatními vztahy. Například vedle termínu *širokořádkový výsev, úzkořádkový výsev* se používá termínu *výsev na široko* — vedle *ventilová pružina, pružina ventilu*.

§ 12. Jednotnost prvků. Jednotnost složek

Jako klasifikační termíny (tj. termíny se vztahem rodu a druhu) se velmi často používají sousloví. Taková sousloví mají zřetelně systematizující vlastnosti, jestliže je ve funkci určované části použit termín nadřazeného pojmu (přímo zobecnujícího) a jestliže určující část co nejnázorněji vyjadřuje druhový (poddruhový apod.) znak příslušné klasifikační řady. Přitom je neobyčejně důležité, aby určující části termínů jedné řady vyjadřovaly také znaky jedné řady (jednotné znaky). Zatím v praxi tvoření termínů se tato skutečnost často bez důvodů přehlíží. Například motor s elektrickým zapalováním a naftový motor (tj. Dieslův motor) jsou termíny pro pojmy téže klasifikační roviny. Za základ při jejich tvoření jsou však vzaty různé znaky, což není v tomto případě odůvodněno a může to vést k nedorozumění.

Porušení principu jednotnosti znaků se velmi často vysvětluje tím, že klasifikační místo určitého pojmu zůstává mezi ostatními pojmy stejné klasifikační řady nevyjádřeno. V tomto případě se termíny pro pojmy jedné řady tvoří z prvků různého typu proto, že pro terminologické vyjádření jsou nesprávně vybrány znaky (různých řad). Avšak i při správném výběru znaků (jedné řady), založeném na přísné klasifikaci, se často pro tvoření termínů používají různorodé prvky. To se vysvět-

luje tím, že v některých případech je nesnadné vyhledat dostatečně charakteristické součásti nebo prvky a že se nedoceňuje důležitost systematizujících vlastností vědeckých a technických termínů. V názvosloví organické chemie se používá za základ názvů acyklických uhlovodíků řeckých číslovek, např. *pent-an*, *hex-an*, *hept-an*, *okt-an*, *non-an*, *dek-an*, avšak první čtyři uhlovodíky této řady si podržují tradiční nesystémové názvy: *methan*, *ethan*, *propan*, *butan*. (Viz též § 4.)

Uvedeme ještě příklad nesprávného výběru prvků. V terminologii částí automobilu se používá v ruštině termínu *věduščeje koleso*. V tomto termínu ukazuje určující část *věduščeje*, že ze všech druhů kol máme na mysli kolo, na které se převádí síla motoru a které je proto pohybovým ústrojím automobilu.¹

Věduščij (v termínu *věduščeje koleso*) je v ruštině svou formou přičestí přítomné činné a v tomto případě nezdůrazňuje činnost nebo stav v určité době, nýbrž funkci kola jako zvláštní vlastnost, která je odlišuje od jiných kol. Tak je tu přičestí *věduščij* použito ve funkci přídavného jména, jak je to rozšířeno i v běžném jazyce.²

Současně však je třeba v soustavě automobilistické terminologie krátce charakterizovat kolo, které v určitém úseku cesty skutečně *věďot* (*vede*) automobil. Proto je účelnější ponechat termín *věduščeje koleso* jen pro tento pojem. Pro kolo, které se otáčí hnáno motorem, by bylo třeba utvořit termín analogický termínu *tormoznoje koleso* (*brzdové kolo*)³, které je *tormozjaščim* (*brzdícím*) kolem jenom někdy.

Nesprávný výběr součástí *věduščij* vede za prvé k tomu, že není možno použít tohoto tvaru tam, kdy by to bylo nezbytně nutné, a za druhé tento výběr rozhodně ztěžuje porozumění.

Stejně důležité jako jednotnost prvků při tvoření termínů jedné řady je i spojování prvků do jednotných konstrukcí. Uvedeme příklad. Relé se třídí podle řady znaků, zejména

¹ Termínu *pohybové ústrojí* se používá pro označení součástí (nebo mechanismu), jež uvádějí přímo do chodu celý stroj nebo zařízení energií, kterou přejímají od nějakého zdroje. Tak například u automobilu jsou pohybovým ústrojím kola, která přejímají prostřednictvím různých mechanismů energii od zdroje, motoru, umístěného v automobilu. Kola se otáčejí a uvádějí do pohybu celý automobil tím, že je využito odporu vznikajícího dotykem kol s povrchem cesty.

² V řadě případů taková přičestí přestanou být za přičestí pokládána – *režuščij* apod.; od kategorie, která označuje činnost, přecházejí ke kategorii, označující vlastnost nebo kvalitu.

³ Tj. kolo opatřené brzdou.

a) podle činnosti a b) podle druhu jevů, které způsobují zapojení relé. Jestliže u termínů, patřících k prvnímu třídění (a) použijeme vazbu přídatné jméno s podstatným jménem (*elektromagnetické relé*) a u termínů druhého třídění (b) vazbu dvou podstatných jmen *rele toka* (*proudové relé*), *rele naprjazení* (*napěťové relé*), můžeme v terminologii dosáhnout potřebné klasifikační jasnosti.

§ 13. Zmenšení počtu součástí a prvků termínu. Nahrazení terminologických sousloví jednoslovnými termíny

Počet částí terminologických sousloví, stejně jako počet prvků, musí být čí nejmenší. Přitom je třeba dávat přednost kratším prvkům (nebo částem), pokud to není na úkor přesnosti. Například podle druhu paliva užívaného ve spalovacích motorech rozeznáváme tři typy motorů: 1. motor poháněný plynným palivem, 2. motor poháněný kapalným palivem, 3. motor poháněný práškovým palivem. Pro první typ se používají dva termíny: jeden širší — *motor na plynné palivo* a druhý zkrácený — *plynový motor*. Pro druhý a třetí typ jsou rozšířeny jenom delší termíny: *motor na kapalně palivo* a *motor na práškové palivo*. V prvním případě (*plynový motor*) je znak, který přímo charakterizuje palivo, přenesen na motor. Stejný způsob by bylo možno postupně použít k vytvoření krátkých tvarů obou druhých termínů. Nestalo se tak jen proto, že nebylo možno použít součástí v tom tvaru, v němž jsou dány v delších termínech (spojení „kapalný motor“ není možné). Nic však nebrání tomu, aby *kapalný* bylo nahrazeno výrazem *kapalinový*.

Ve většině případů přípon jako *-ný*, *-ní* a *-ový* a některých jiných se používá v součástech (přídavných jménech) terminologických sousloví pouze ke všeobecnému označení vztahu, například jednoho předmětu k druhému. Pouze někdy v některé soustavě termínů mají význam více diferencovaný, tj. zdůrazňují charakter vztahů. Například *řepný* znamená v příslušných termínech udělaný z řepy (*řepný cukr*) a určený ke sklizni řepy (*řepný kombajn*).

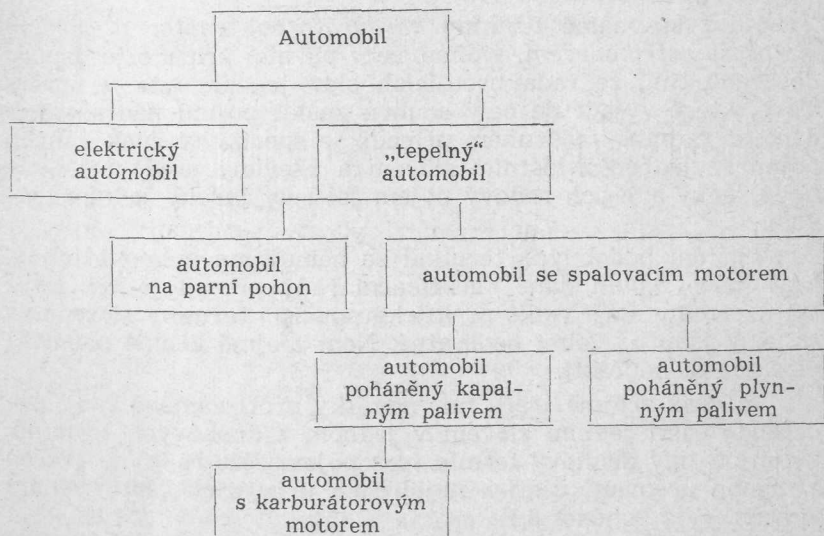
Jestliže podobná přípona má diferencovaný význam, používá se velmi zřídka (kromě chemického názvosloví) jiné přípony k označení jiného charakteru vztahů, například *cukerný*, *cukerní*, *cukrový*.

Zmenšení počtu prvků nebo součástí terminologických sou-
sloví můžeme dosáhnout i jiným způsobem.

Termín *elektrický automobil* je složen ze dvou částí. První z nich — *automobil* — je termín, který vyjadřuje určitý pojem. Druhá část — *elektrický* — má odrazit některé nestálé znaky rodového pojmu. V tomto případě druhový pojem *elektrický automobil* stojí vzhledem k rodovému pojmu na nejbližším nižším klasifikačním stupni (schéma 5).

Jak je však názorně vidět z tohoto schématu, nový, užší, podřazený pojem často terminologicky souvisí nejen s nejbližším nadřazeným pojmem, ale i s pojmem velmi vzdáleným. V posledním případě vyjadřuje určující část souhrn všech zužujících znaků všech mezistupňů klasifikační řady. Například určující část *karburátorový* zahrnuje všechny předcházející znaky druhého stupně (*tepelný*), třetího (*se spalovacím motorem*), čtvrtého (*poháněný kapalným palivem*) a přímý znak pátého stupně, a to, že pohonná směs se připravuje ve zvláštním přístroji, karburátoru (a ne ve válci motoru nebo v sa-
cím potrubí).

Schéma 5

(Schéma je zjednodušeno. Nejsou vzaty v úvahu například turbinové automobily.)

V uvedené klasifikační řadě každé ze slov nebo spojení *tepelný, elektrický, s parním pohonem, se spalovacím motorem* apod. vymezuje terminologicky odpovídající pojem *tepelný automobil, automobil na parní pohon* atd. a odděluje jej od všech ostatních pojmů této klasifikační řady. Přitom se určující část neopakuje, protože užší určující slovo svým technickým smyslem zahrnuje slovo širší, tj. *karburátorový* zahrnuje: *se spalovacím motorem, tepelný* atd. Tak tomu však nebývá vždy. Například v termínech *optická podélná otvorová vada* a *optická podélná kulová vada* není při slovním vyjádření nižšího, specializovanějšího znaku vypuštěno slovo, které označuje předcházející znak: *optická podélná vada* nemusí být vždy *otvorová*. Vypuštění slova *otvorová* z termínu *optická podélná vada otvorová* by vedlo k jeho mnohoznačnosti. Tak v řadě, která třídí optické vady, slova pro pojmy na nižších stupních přibývají.

Druhý způsob tvoření termínu se zásadně liší od prvního způsobu. V prvním případě je skutečná úspora v počtu součástí termínu. Této úspory se dosahuje tím, že každá následující určující část zahrnuje část předcházející. Při druhém způsobu taková úspora není.

Když srovnáme termíny *karburátorový motor* a *Dieslův motor se vstřikovačem*, vidíme, že v prvním případě je úspora dosažena tím, že řada určujících slov je zahrnuta v novém slově, které vyjadřuje celý souhrn znaků pojmů nadřazených danému pojmu. Ve druhém případě je specifický znak daného pojmu vyjádřen zvláštním slovem a všechny předchozí druhové znaky a jejich rodový pojem jsou vyjádřeny jedním slovem.

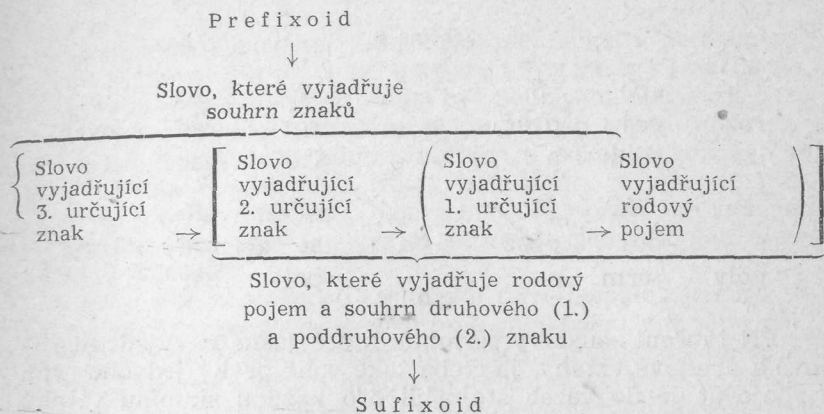
Tvoření podobných termínů se nemůžeme vyhnout tehdy, když počet rovin dané klasifikační řady přesahuje tři, když tyto termíny mají velké praktické použití. Termíny složené ze tří slov jsou už velmi neobratné. Není zřejmě účelné používat více než tři součástí.

Je však zřejmě třeba mít námitky proti záměně řady určujících částí jedním slovem v jednom z druhových termínů, zatím co jiný druhový termín (pro pojem téže řady) je tvořen záměnou určované části a nejbližších určujících částí, jedním slovem. (Viz schéma 6.)

Někdy můžeme těžko dosáhnout zmenšení počtu částí termínu bez porušení nezbytné systematickosti všech termínů určité klasifikační řady. V takovém případě je velmi účelné

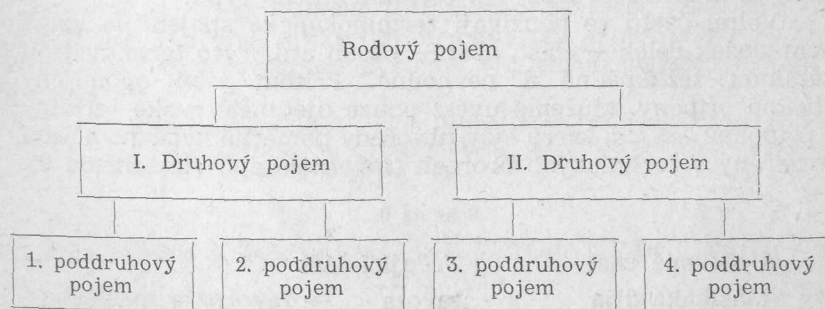
tvorit sufixoidy a prefixoidy (viz § 9) podle typu, jaký je používán například v chemickém názvosloví.⁴ (Viz schéma 6.)

Schéma 6

Zastavíme se u nejjednoduššího, ale obecného případu, (viz schéma 7), kdy klasifikační řada zahrnuje rodový pojem, dva pojmy druhové a čtyři poddruhové.

Schéma 7

Přitom si stanovíme podmínku, aby druhové znaky pro I. a II. druhový pojem byly znaky jedné řady, ale aby se od sebe lišily. Jeden z poddruhových znaků je společný pro 1. a 3. poddruhový pojem a druhý pro 2. a 4. pojem. V takovém případě můžeme rodový pojem vyjádřit jediným sufixoidem nebo sufi-

⁴ Třebaže i zde nejsou vždy používány důsledně a jednoznačně.

xem *S*. Určující znaky druhových pojmů se vyjádří různými kořeny K_1 a K_2 a k vyjádření poddruhového znaku můžeme zvolit prefixoid nebo prefix P_1 a P_2 . Přitom vznikají poddruhové termíny a každý z nich bude jednoslovný (viz schéma 8).

Schéma 8

P_1	K_1	S		P_1	K_2	S
roz	poj	ovač		roz	řad'	ovač
izo	term	a		izo	bar	a
P_2	K_1	S		P_2	K_2	S
s	poj	ovač		se	řad'	ovač
poly	term	a		poly	bar	a

Při tvoření soustavy termínů, které jasně nevyjadřují rodové a druhové vztahy, je třeba také volit prvky jednoho typu a spojovat je do vazeb stejných pro každou skupinu vztahů (viz § 11).

Jak již bylo uvedeno, při vztahu rod — druh řetězec určujících prvků může být zaměněn prefixoidem, avšak řetězec určovaného prvku a nejbližších určujících prvků může být zaměněn sufixoidem nebo sufixem (viz schéma 6). Takovou záměnu můžeme provést i u termínů jiného typu.

Velmi často se používají terminologická spojení se vztahem složek celek — část, obal — obsah atd. Tyto termíny jsou většinou těžkopádné a nevhodné. Přitom jsou opomíjeny vhodné přípony. Můžeme uvést pouze ojedinelé ruské termíny s příponou *-n-ica*, které byly utvořeny poměrně nedávno a jsou rozšířeny v technických oborech (*tavotnica* ap., viz schéma 9).

Schéma 9

Určovaná část		Určující část	
Maslěnka dlja		tavota	→ tavotnaja maslěnka
↓	↓	↓	
<i>ica</i>	<i>n</i>	<i>tavot</i>	<i>tavot-n-ica</i>

Podobným sufixům můžeme dát obecnější výklad a můžeme jich používat ke tvoření různých termínů. Tak je možno částečně se zbavit neúměrného a zbytečného přejímání všelijakých „karterů“, „separátorů“ atd.

Ke tvoření termínů bez vztahů rod — druh je také nutno používat předpony (viz § 9). Takové typy termínů jako *podkladnice* atp. se nově tvoří v ruštině v poměrně nepatrném množství, ačkoliv jsou dosti vhodné a mají dobré systematizující schopnosti.

Při zavádění nového vědeckého technického termínu je nutno sestavovat ho vždy po jednotlivých složkách. K vyjádření stejného výrazu musí být používána zpravidla jedna složka. Výjimky je možno připustit jen tehdy, když použití jedné složky v termínu složeném z několika složek činí takový termín vhodnějším. Nikdy nemůžeme připouštět přejímání cizích termínů tak, jak jsou. Je možno hovořit jen o využívání, i to pouze v krajní nutnosti, jednotlivých cizojazyčných složek.⁵

Rozbor dnešní vědecké technické terminologie ukazuje, že cizojazyčné termíny se často přejímají zbytečně a, což je zvláště důležité, bez jakéhokoliv systému; často narušují systematičnost terminologie a činí ji nesrozumitelnou a nevhodnou. Ruský jazyk má bohatou slovní zásobu a vyjímečnou rozmanitost jednotlivých slovtvorných složek i způsobů jejich spojování. Proto při tvoření termínu je především nutno využívat složky v jazyce již existující a vytvářet z nich konstrukční celek nejvhodnější pro každý jednotlivý případ.

Je nutné vyvarovat se také přenášení hotových termínů z jednoho oboru do druhého k vyjádření stejného nebo jiného pojmu bez rozboru takového termínu po jednotlivých složkách, neboť terminologické systémy v různých oborech mohou být odlišné.

Ze sborníku D. S. Lotte: Osnovy postrojenija naučno-techničeskoj terminologii, Moskva 1961, přeložily Svatava Dolinková a Vlasta Mašková.

POZNÁMKY K PROBLEMATICE FYTOPATOLOGICKÉHO NÁZVOSLOVIA

Anton Novacký

V poslednom čase sa z radov teoretikov aj praktikov ozývajú stále častejšie hlasy za zjednotenie národných fytopatologických názvov (českých a slovenských), za ich ustálenie, uzákonenie a záväzné používanie.

⁵ Otázkám přejetých slov věnuje autor zvláštní práci.

Keď si rozoberieme ako príklad situáciu v slovenskom botanickom názvosloví v posledných rokoch, vidíme, že sa mu venovala veľká pozornosť. Boli ustálené názvy vyšších rastlín a terminológia botanickej morfológie. Okrem týchto komplexných prác príležitostne vznikali aj názvy z iných oblastí (napr. rodové názvy machov a názvy kódexových jedlých húb). Akosi stranou zostalo však názvoslovie skupiny húb, ktoré parazitujú na vyšších rastlinách a zapríčínujú tak ich choroby. Do tejto organickej skupiny, ktorej spoločným znakom je parazitický spôsob života, patria zástupcovia všetkých systematických skupín. Hoci ide o dôležitý odbor, názvoslovná stránka sa zanedbávala. Názvy sa utvárali živelne, zväčša pre odborné publikácie širšieho použitia, a len vo výnimočných prípadoch boli ustálené v komisiách. Z toho vyplýva nejednotnosť a rôznorodosť názvov.

V podstate rovnaký stav je aj v českom odbornom názvosloví. Tu máme síce v niektorých odboroch príklady seriózneho prístupu k terminológii (zoologické názvoslovie), ale fytopatologické názvy sa dosiaľ nezjednotili. Situácia je skomplikovaná značnou synonymikou názvov, pri používaní ktorých je možnosť subjektívneho výberu. Túto situáciu zapríčinila skutočnosť, že názvoslovie tvoril väčší počet autorov. Na ilustráciu tohto stavu možno nájsť hodne dokladov. Tak napr. pri parazitickej hube *Plasmopara viticola* sa môžeme stretnúť s názvami *peronospora révy vinné*, *nepravé padlí révové*, *vřetenatka révová*, ktoré sa striedajú v rôznych publikáciách. Čo znamená takáto nejednotnosť v širšej praxi, pre potrebu ktorej sa vlastne tieto názvy utvorili, netreba zdôrazňovať. Tento stav nemohlo zlepšiť ani vydanie *Zemědělskej fytopatologie*, viacsväzkového základného kompendia, lebo názvy tu uvádzané sa často volili iba podľa subjektívneho náhľadu autorov.

Pri porovnaní vedeckého (latinského) názvu s národným názvom vidíme kvalitatívny funkčný rozdiel. Latinský názov je označenie určitého taxónu, t. j. systematickej kategórie, ktorý je pri názvoch druhov binomický a význam slov nebýva vždy vyjadrením charakteristických vlastností druhu, aj keď sa autori taxónu zväčša o to snažia. V mnohých prípadoch však ďalšie štúdium a hlavne objasňovanie systematického postavenia druhu, jeho synonymiky (pri hubách je synonymika vzhľadom na ich variabilitu zvlášť bohatá) nutne prisúdi skúmanému druhu iný druhový alebo rodový názov bez ohľadu na obsahovú stránku mien, t. j. bez ohľadu na to, či vyjadrujú určitú špecifickú charakteristickú vlastnosť druhu alebo nie. Kritériom

sú tu prísne medzinárodné nomenklatorické pravidlá. Národný názov je však potrebný pri odovzdávaní poznatkov do praxe. Tu už má obsahová stránka dôležitú úlohu. Ak si bližšie všimneme národné názvy, vidíme snahu vyjadriť dvoma slovami binomického termínu charakteristickú vlastnosť označeného individua, čím už vlastne sám názov prispieva k opisu pôvodcu choroby. (Niekedy dve slová ani nestačia, napr. *Ustilago tritici* — *prašná sneť pšeničná*.) Kritériom správnosti pri uzákoňovaní národných názvov by mala byť ich výstižnosť, samozrejme za predpokladu jazykovej správnosti.

Pred začatím vážnej práce v komisiách bude potrebné riešiť niektoré špecifické otázky fytopatologického názvoslovia. Uvedieme niektoré z nich. (Netreba tu rozoberať rozdiely a vzťahy českých a slovenských názvov, principiálne sa utvárali rovnako, takže ide o spoločné otázky.)

Pri označovaní chorôb rastlín stretávame sa s dvoma pojmami: 1. označenie pôvodcu (binomický vedecký názov a k nemu pridružený národný názov); 2. označenie choroby, t. j. chorobných príznakov na napadnutej (parazitovanej) rastline.

V praxi je však veľmi málo prípadov, ktoré majú obe mená; zväčša je len jeden názov (pôvodcu alebo choroby), ktorý sa obyčajne používa na označenie oboch pojmov (napr. *Cladosporium cucumerinum* — *čerň uhorková*, *Synchytrium endobioticum* — *rakovina zemiakov* a i.). Ideálne by bolo, keby sme mali pre každý patogén v češtine aj v slovenčine dva termíny: meno pôvodcu a meno choroby. Bude potrebné riešiť otázku vzájomného pomeru týchto dvoch názvov aj otázku ich paralelného utvárania. Obyčajne sa tieto názvy prelínajú. Napr. *Tilletia contraversa* — *sneť zakrpatená*. Názov je utvorený na morfológickom podklade — parazitovaná rastlina má zakrpatený vzrast. Teda nie pôvodca je zakrpatený (akoby sa to doslova z názvu dalo predpokladať), ale chorá rastlina. Keby sme boli dôslední, mal by sa používať názov choroby, napr. *snetivosť zakrpatená* — *snětivost zakrslá*. (Túto nelogičnosť sa snažil napraviť prof. Smolák novým českým názvom *snět zálužná*.)

Na označenie systematicky rôznych pôvodcov alebo rôznych chorôb používajú sa často tie isté rodové názvy, ktoré majú opisný charakter a vystihujú viac-menej pôvodcov podľa ich vonkajšej stránky. Napr.: *múčnatka* — čes. *padlí*, *Erysiphe graminis* — *múčnatka trávna* — *padlí trávni*, *Podosphaera leucotricha* — *múčnatka jabloňová* — *padlí jabloňové*, *Sphaerotheca humuli* — *múčnatka chmeľová* — *padlí chmeľové*,

Uncinula necator — múčnatka viničová — padlí révy vinné,
Sphaerotheca humuli — múčnatka jahodová — padlí jahodní-
kové.

Podobne je to pri ďalších prípadoch, napr. čerň a pleseň. Pritom názov *pleseň* má všeobecný význam, označujeme ním zástupcov skupiny húb *Phycomycetes* — *plesne* a často aj druhy zo skupiny *Fungi imperfecti*. (Tu sa napr. v slovenčine uvádzal na rozlíšenie názov *papleseň*.) Vyskytuje sa však ako rodový názov v mnohých prípadoch, napr.: *Botrytis cinerea* — *pleseň sivá* — *plíseň šedá*, *Bremia lactucae* — *pleseň šalátová* — *plíseň šalátová*, *Albugo candida* — *pleseň belavá* — *plíseň bielestná*, ba dokonca v binomickom mene *plíseň štětíčková* pre skupinu druhov rodu *Penicillium*.

Pri preverovaní jestvujúcich názvov a uzákoňovaní najvhodnejších bude potrebné prihliadať na názvy publikované jednak v Smolákovej knihe *Ochrana rastlín* (chystá sa prepracované vydanie), jednak v *Zemědělské fytopatologii*. Vzhľadom na význam týchto publikácií, ktoré sa v praxi všeobecne používajú ako príručky, bude podľa možnosti potrebné zachovať názvy, ktoré sa v nich používajú. Rovnako treba brať do úvahy aj vžitost' názvov a ich používanie v poľnohospodárskej praxi. V prípravných prácach bude dôležitou úlohou objasnenie vzájomných vzťahov niektorých spôsobov utvárania národných názvov (preklad vedeckého názvu, prepis vedeckého názvu, napr. *Peronospora tabacina* — *peronospora tabaková* — *peronospora tabáková*, *Cercospora beticola* — *cerkospora repná* — *skvrničnatka řepná*), samostatné nezávislé utvorenie názvu charakterizujúceho chorobu a i. Pri tejto práci sa nezaobídeme ani bez určitých smerníc, prípadne bez celkovej tendencie pre vytváranie názvov nových parazitov, ktoré sa dnes u nás nevyskytujú alebo sú menej významné.

V krátkosti nie je možné vyčerpáť všetky problémy fytopatologického názvoslovia. Chceli sme iba poukázať na niektoré závažnejšie momenty, ktorými sa líši fytopatologické názvoslovie od názvoslovia ostatných botanických disciplín, a upozorniť na nutnosť koordinovaného riešenia všetkých prípadov. Pri názvoch vyšších rastlín alebo klobúkatých húb sa napr. prísne dbalo, aby každému rodovému vedeckému názvu prislúchal v češtine a v slovenčine národný názov, ktorý sa v iných prípadoch nevyskytuje. Vo fytopatológii bude dosť často nutné urobiť z tohto pravidla výnimku.

Na III. konferencii československých mykológov, ktorú pripravuje Československá vedecká spoločnosť pre mykológiu

pri ČSAV v septembri 1962 v Banskej Štiavnici, by bolo účelné prerokovať tieto otázky. Tu by sa zároveň mohla ustanoviť komisia, ktorá by vypracovala najprv návrh (návrh by bol určitý čas k dispozícii zainteresovanej verejnosti) a neskôr by za účasti popredných československých fytopatológov uzákoniла jednotlivé názvy, podobne ako boli nedávno ustálené názvy vírusových chorôb rastlín.

PUBLIKACE O TERMINOLOGICKÝCH OTÁZKÁCH V SSSR

Jaroslav K u c h a ř

Péče, kterou v Sovětském svazu věnují odbornému názvosloví, má starší tradici. Již v 30. letech tu vzniká Výbor pro technickou terminologii jako samostatný orgán presidia Akademie věd SSSR a přibližně v téže době se téměř ve všech svazových a autonomních republikách vytvářejí terminologické komise, které v mnohých případech jsou přímo orgány příslušné vlády, nebo nejvyššího sovětu, anebo jsou řízeny presidii jednotlivých akademií věd. Intenzita a úroveň činnosti těchto komisí je ovšem velmi různorodá, sahá od zpracovávání malých překladových slovníčků názvosloví pro potřeby školní výuky nebo politickoosvětové propagace až k důkladnému propracovávání speciálních názvoslovných systémů z oblasti techniky na podkladě teoretických studií.

Je pozoruhodné, že poměrně malou pozornost věnují názvoslovným otázkám jazykovědci (až na výjimky, kterou byl např. akad. Vinokur) a naopak, že jsou to vědci jiných oborů (akad. Lotte, akad. Těpignorev aj.), kteří usilují o propracování teoretických zásad terminologické činnosti i prakticky do této činnosti zasahují, popř. ji přímo řídí. Tato skutečnost, která má za následek na jedné straně ne zcela dostatečný zřetel k terminologické složce slovní zásoby a k odbornému vyjadřování vůbec v pracích lingvistických, vede na druhé straně k tomu, že v teoretických i praktických pracích terminologických ustupují často jazyková hlediska do pozadí a že se rozborů terminologických systémů zakládají převážně jen na rozbořech věcných, pojmoslovných. To byla nepochybně také jedna z příčin, pro niž se teoretické práci terminologické v SSSR nepodařilo dosud zobecnit velké praktické zkušenosti z této oblasti.

Kromě toho se jako silný nedostatek v Sovětském svazu

pocitovalo to, že nebyla dostatečná koordinace v sjednocování terminologie a že tu nebylo ani organizační a vědecké středisko, které by tuto činnost v celosvazovém měřítku usměřovalo.

V posledních letech, s nebývalým rozvojem národního hospodářství, vědy, techniky a kultury při výstavbě komunistické společnosti, se zájem o tyto otázky v Sovětském svazu znovu silně oživuje. Svědčí o tom i rozsáhlý sborník *Voprosy terminologii* (Terminologické otázky), vydaný na sklonku roku 1961 Vydavatelstvím Akademie věd SSSR; tento sborník obsahuje referáty a diskusní příspěvky z celosvazové porady na stejné téma uspořádané v r. 1959 Jazykovědným ústavem AV SSSR v Moskvě. Porady se zúčastnilo několik desítek politických, vědeckých, pedagogických, kulturních i jiných pracovníků ze všech oblastí a krajů Sovětského svazu.

Již touto širokou a různorodou účastí je dána povaha problematiky, která se ve sborníku řeší. Poměrně málo jsou tu zastoupeny obecnější otázky viděné z hlediska jazykovědného — vlastně jen v jediném referátě lingvisty A. A. Reformatského, který byl nadto v diskusi často kritizován. Větší zájem soustředily na sebe otázky „uspořádávání“¹ terminologie; N. K. Suchov tu v základním referátě objasnil v hlavních rysech metodiku terminologické činnosti, na jejímž základě pracuje moskevský Výbor pro technickou terminologii (jde ovšem jen o propracovávání terminologie ruské).²

Ale zdaleka největší pozornost, jak to také odpovídá mnohonárodnostnímu složení porady, byla věnována stavu názvosloví v jednotlivých jazycích Sovětského svazu, a to jak z hlediska srovnání současného stavu, tak i vzhledem k praktické terminologické činnosti v jednotlivých svazových a autonomních republikách a zejména k potřebám koordinovaného rozvoje názvosloví v rámci celého Sovětského svazu. Důraz kladený na tuto tematiku si vynutil rozsáhlou diskusi i o otázkách organizace terminologické činnosti.

Jak jsou tu poměry od našich značně odlišné, je vidět

¹ To je doslovný překlad ruského, dosud ne zcela jednoznačného výrazu *uporjadočeniye*; v naší tradici by snad bylo nejhodnější překládat jej jako *systémově* nebo *systematické propracovávání*.

² Zprávu o obou referátech, Reformatského i Suchovově, podal již u nás, a to s hojnými kritickými poznámkami, Ján Horecký v *Slovenském odborném názvosloví* VIII, 1960, 249 n; proto se zde o nich podrobněji nezmiňujeme. Srv. též poznámku o Baskakově referátě *Sovremennoje sostojanije terminologii v jazykach narodov SSSR*, SON VIII, 1960, 286 a poznámku o přednášce I. G. Briancevy *O slovnících terminologičeskich slovarj*, SON IX, 1961, 220.

z toho, že terminologické otázky byly na poradě sloučeny s otázkami pravopisu a v širším smyslu grafiky vůbec (písma, transkripce ap.) jazyků jednotlivých národů a národností SSSR. Zřejmě k tomu vedly nejen důvody více méně vnější, že totiž v některých republikách a oblastech vytvářejí komise terminologické a pravopisné (komise pro písmo) jediný orgán, nýbrž do jisté míry i vnitřní: pro řadu jazyků je otázka, jakým pravopisem (písmem) psát, popř. přepisovat přejaté odborné termíny, velmi významná, protože úzce souvisí s otázkou rozšíření nebo zúžení funkcí daného jazyka.

Vůbec je nutno říci, že otázky terminologie jsou v mnohonárodnostní struktuře Sovětského svazu úzce spjaty s funkcí jazyků jako reprezentantů etnických kolektivů a že tedy jejich řešení jde ruku v ruce s řešením otázek národnostních. Jestliže první etapa budování sovětského státu znamenala bouřlivý rozvoj místních jazyků a podstatné rozšíření jejich funkcí, je třeba v dnešní etapě, kdy se ruština stala pro značnou část neruského obyvatelstva (zejm. pro inteligenci) druhým mateřským jazykem a kdy plní funkci mezinárodnostního styku na celém území SSSR, znovu řešit na vědeckém podkladě a s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem, do jaké míry rozšiřovat funkce některých místních jazyků, zejména v oblastech speciálního vyjadřování odborného, při výuce na vysokých školách apod. A to velmi úzce souvisí s otázkami propracovávání odborného názvosloví v daných jazycích, s vydáváním odborných publikací a terminologických slovníků a s regulováním přejímání odborných výrazů (a také jejich grafiky nebo výslovností) z ruštiny a prostřednictvím ruštiny z jiných jazyků.

Situace je tu ovšem značně odlišná u spisovných jazyků bohatě funkčně vypracovaných a se starou písemnou tradicí (jako je třeba ukrajinština na jedné straně a gruzínština, která navíc přísluší k jinému kulturnímu okruhu, na straně druhé) a u jazyků, které tuto tradici nemají a slouží v omezených funkcích malému okruhu uživatelů. Nicméně i tak protikladné jazykové póly musí při propracovávání a koordinování terminologie spojit jednotný princip, a to princip minimální diferenciace, který na poradě vyzdvihl v úvodním slově akad. V. V. Vinogradov. Zásada minimálních rozdílů byla pak teoreticky zdůvodněna a její realizace naznačena v základním referátě, který byl dílem kolektivním. Tento princip, který vede k sjednocování terminologie a terminologických soustav zpravidla na základě jednoho zdroje, terminologie ruské, je třeba ovšem uskutečňovat beze spěchu, pružně a roz-

dílně vzhledem k specifičností místních jazyků a jejich historickým tradicím.

Zvláštní referát byl pak na poradě věnován terminologickým slovníkům a terminologickým heslářům,³ tvořícím jakousi přípravnou fázi pro zpracování slovníků (rozumí se zpravidla vícejazyčných). Vypracování typů těchto heslářů pro různé obory a také pro různé jazyky má v sovětských podmínkách zvláštní důležitost, protože se jimi do jisté míry reguluje rozsah odborného názvosloví v tom kterém národním jazyce, a tím i nepřímou určuje funkce jazyka (popř. rozpětí této funkce) v dané oblasti odborného vyjadřování, v publikacích, ve školní výuce apod. Je zřejmé, že se tu musí brát v úvahu vedle zřetelů jazykových i hlediska věcná: zastoupení oboru, jehož heslář se vypracovává, v národním hospodářství a kultuře svazové republiky nebo oblasti a také jeho možné perspektivy vývojové.

Bohatá diskuse v několika sekcích (v samostatné sekci se diskutovalo i o terminologii lingvistické!), která tvoří i větší část tištěného sborníku, nepřinesla sice podstatně nová hlediska na problémy vyložené v referátech, podala však velmi zajímavý přehled o terminologické činnosti a o jejích problémech na celém území SSSR.

Třebaže ve většině republik a oblastí je péče o názvosloví svěřena kolektivním orgánům se značnou pravomocí, je v jejich činnosti někdy patrná nejasnost metodická i organizační chaos. Zásadu minimální diferenciacie, zejména při dotváření názvosloví, přijali všichni diskutující se souhlasem; puristické tendence, které byly dříve značně živé a někde dosud doznívají, byly jednoznačně odsouzeny. Konkrétní pojímání zásady nejmenších rozdílů a její realizace se však značně liší, jak je to např. zřejmé — z diskusních příspěvků — v rozdílném postoji k terminologickým synonymům.

Ukazuje se dále, že ani v oblasti terminologie se vždy nedaří regulovat jazykový úzus a že se mnohdy ani zavádění terminologie vědecky propracované a doporučené (např. ve sbornících Výboru) nesetkává v praxi s úspěchem.

³ Tak překládáme v této souvislosti ruský výraz *slovník* na rozdíl od ruského *slovar*, což je náš *slovník*. Ovšem terminologický heslář má v sovětském pojetí význam poněkud širší než u nás, zahrnují se do něho i takové jednojazyčné soupisy nebo klasifikace termínů, u nichž se uvádějí definice nebo výklad, např. terminologickými hesláři jsou i známé sborníky doporučených termínů vydávané moskevským Výborem. Nicméně, jak se ukázalo v diskusi, není toto pojmové rozlišení přijímáno jednotně a mluví se i o terminologických slovnících jednojazyčných výkladových.

Organizace terminologické činnosti je velmi složitá, je třeba vytvářet a upevňovat kontakty mezi rozličnými orgány, které s terminologií a s terminologickou činností v tom či onom směru přicházejí do styku; zdůrazňoval se např. i styk s orgány nakladatelství a s redakcemi, s patentovými a vynálezcovskými středisky aj. Rovněž formy organizace a metody činnosti terminologických komisí v jednotlivých republikách a oblastech jsou do značné míry živelné a zejména pak chybí koordinace v celosvazovém měřítku. Jako vážná překážka sjednocování terminologie se dále ukazuje to, že v samé terminologii ruské jsou systémově propracovány a „uspořádány“ jen dílčí úseky názvosloví (převážně jen technického), takže místním komisím slouží při zpracovávání terminologických heslářů nebo slovníků s výchozími termíny ruskými jako orientační zdroj zhusta názvosloví nepropracované, někdy zastaralé nebo jinak nevhodné, které se pak kalkováním přenáší i do ostatních národních jazyků.

Proto se s velmi kladným ohlasem setkaly v diskusi a pak i v závěrečném doporučení všechny návrhy na opatření, která by pomohla tyto nedostatky odstranit, zejména pak návrh na vybudování vědeckého a konzultačního střediska (výboru, ústavu) celosvazového významu, které by usměrňovalo formy organizační činnosti, zpracovávalo na vědeckém podkladě metodické směrnice pro propracovávání národní terminologie jednotlivých jazyků, zvláště vydávalo typové hesláře názvosloví pro jednotlivé obory vědy a techniky, popř. přímo názvoslovnou činnost orgánů republikových a oblastních řídilo.

V několika diskusních příspěvcích se probíraly i otázky lexikografického zpracování terminologických slovníků (zejména v referátě ukrajinského delegáta G. M. Hnatuka) a vedení terminologických kartoték a archívů.

Často se v diskusi konstatovalo, že terminologická činnost, v níž se slučují hlediska věcné znalosti konkrétních oborů vědeckých, technických aj. s hledisky jazykovědnými, popř. logickými, stává se oborem samostatným s vlastní problematikou a že je třeba pečovat o její teoretické propracovávání a rovněž o výchovu nových specialistů-terminologů. S tím souvisí i vydávání terminologického časopisu (dosud takový časopis v SSSR neexistuje), popř. i učebnic nebo příruček, jakož i organizování pravidelných porad a konferencí o terminologických otázkách. Porada, jejíž výsledky jsou otištěny v recenzovaném sborníku, má být vlastně prvním krokem na této cestě.

Antonín T e j n o r

Od roku 1917 pracuje v Polsku Ústřední komise elektrotechnického slovníku (CKSE) a na svých zasedáních se často zabývá nejen dílčími problémy terminologie elektrotechnické, ale řeší i problematiku terminologie příbuzných oborů (matematiky, fyziky, chemie, mechaniky, hutnictví aj.) a současně se pokouší o formulaci obecných zásad pro vytváření a uspořádání odborného názvosloví.²

Pracovník této komise prof. dr. Marian M a z u r uveřejnil za posledních osm let řadu terminologických článků v časopise Wiadomości Elektrotechniczne a nyní podává výběr z těchto příspěvků v publikaci *Terminologia techniczna*. Kniha obsahuje články posuzující vhodnost jednotlivých termínů, ale hlavně obsáhlý teoretický úvod (63 stran), ve kterém autor shrnuje do čtrnácti zásad všechna hlediska pro posuzování odborných názvů.³

V tomto úvodu autor podává také podrobný rozbor a kritiku terminologických pokynů mezinárodní normalizační organizace ISO a referuje o snahách a potížích jednotlivých komisí pro zpracování mezinárodních normativních odborných slovníků nebo terminologických slovníků obsahujících hodnotící údaje.

Hlavním kladem této práce, určené ovšem především technikům, je jasnost a přehlednost vypracovaného systému terminologických zásad. Tyto zásady jsou formulovány a uspořádány tak, aby umožnily pracovníkům terminologických komisí posoudit ze všech hledisek jak celý systém terminologie určitého oboru, tak i přednosti a nedostatky jednotlivých nově navrhovaných termínů.

Na rozdíl od čistě lingvistických studií se Mazur podrobně nezabývá složitou problematikou vztahu mezi pojmem a ter-

¹ Prof. dr. Marian M a z u r, *Terminologia techniczna*, Wydawnictwo naukowo-techniczne, Varšava 1961, s. 252. Srv. i zprávu S. Šalinga v ČSTČ I, 1962, 186–188.

² O aktivitě této polské komise svědčí i to, že o polské ekvivalenty bylo (vedle holandských a švédských) rozšířeno 2. vydání *Mezinárodního elektrotechnického slovníku* (Vocabulaire électrotechnique international, Bureau central de la C. E. I., Ženeva), který postupně vychází od r. 1954.

³ V publikaci mluví autor vždy jen o technických termínech a technické terminologii, ale uváděné terminologické zásady se vztahují na všechny obory odborného názvosloví, proto budeme dále mluvit obecněji – o odborných názvech.

mínem. Definuje termín jako odborný název odpovídající pojmu a vyžadující definici. Podle tohoto vymezení pokládá Mazur tedy za termíny všechny odborné názvy jednoslovné, protože ty je nutno definovat vždy; z terminologických sousloví považuje však za termíny jen taková sousloví, kde definice může blíže osvětlit vztah mezi jednotlivými složkami termínu.⁴

Tato otázka však není zdaleka tak jednoduchá, jak by se na první pohled zdálo, protože hranice mezi pouhým popisem pojmu (spojením větného charakteru) a skutečným termínem (jednotkou pojmenování) je často velmi nezřetelná. Tvůrci názvoslovných norem a slovníků často volají po formálním vymezení pojmu „termín“, avšak nedostává se jim uspokojivé odpovědi. Proto se třeba v návrhu normy hutnického názvosloví (ČSN 42 0048) setkáváme s takovými názvy jako *drát ocelový tažený z neušlechtilé oceli kruhový pocínovaný* nebo *plech ocelový tenký způsobitý k zvlášť hlubokému tažení*. Takové názvy by tedy M. Mazur za termíny nepokládal, a přece s nimi musí pracovat celá řada názvoslovných norem, zvlášť pokud se zde uvádějí cizí ekvivalenty. Vždyť v jiném jazyce může být takovýto popisný termín vyjadřován třeba jednoslovně nějakým termínem značkovým, nebo existuje vedle tohoto popisného termínu v témž jazyce ještě jiná forma pojmenování, např. kratší, slangový název, skladové číslo výrobku apod. Kromě toho, vyžaduje-li např. sovětský terminolog D. S. Lotte,⁵ aby termín vyjadřoval vymezený, pevně fixovaný pojem nezávisle na kontextu, těžko se lze při vytváření názvoslovných norem nebo slovníků takovýmto popisným názvům vyhnout. Na druhé straně však při zpracovávání rozsáhlejších odborných slovníků hrozí nebezpečí, že slovník bude přeplněn neterminologickými spojeními, nevyhneme-li se těmto volným, rozložitelným konstrukcím.⁶

Základní problém, co je a co není termín, tedy autor zcela jednoznačně nevyřešil. Uvědomuje si, že většina termínů má smluvený, konvenční význam, že znění termínů může odrážet

⁴ Uvádí např., že termín *rtuťový teploměr* je nutno definovat, protože by se třeba někdo mohl domnívat, že jde o teploměr vyrobený ze rtuti (nebo určený pro měření teploty rtuti – pozn. rec.), kdežto slovní spojení *váha teploměru* není třeba definovat, ba ani je definovat nelze, protože by definice opakovala jen ty znaky pojmu, které jsou v tomto slovním spojení již obsaženy.

⁵ D. S. Lotte, *Osnovy postrojenija naučno-techničeskoj terminologii*, AN SSSR, Moskva 1961, s. 4.

⁶ Sr. K. Sochor, *Příručka o českém odborném názvosloví*, ČSAV, Praha 1955, s. 50.

významovou souvislost jednotlivých složek termínu s významem týchž slov v běžné mluvě jen do jisté míry. Ale právě proto pokládá za cíl terminologických prací dosáhnout takového stavu, aby rozdíl mezi skutečným a ze znění vyvozovaným významem termínů byl co nejmenší. Jen tehdy, soudí autor, se může stát odborné názvosloví nástrojem stejně důkladným, jako jsou pracovní nástroje materiální.

Proto navrhuje, aby terminologové přistupovali k odbornému názvosloví jinak než lexikologové k ostatní slovní zásobě. Jazykovědci převážně sledují vývoj jazyka způsobující jeho rozvrstvení, ale práce o odborném názvosloví (i ty, které jsou zaměřeny historicky) sledují především hledisko užitečnosti termínů pro praxi. Autor soudí, že tento požadavek účelnosti není v rozporu s požadavky na estetickou stránku termínů (tyto požadavky souvisí se zásadou emocionálnosti — viz dále, zásada 14). Naopak, paralelami o vývoji automobilů, lokomotiv a letadel dokazuje, že i sledování účelnosti může vést k novým estetickým kvalitám. Tato paralela se z lingvistického hlediska zdá nebezpečná. V minulosti často vedla estetická hlediska k tvoření zbytečných neologismů, které se nikdy nestaly součástí aktivní slovní zásoby. Ovšem pokud jde o to, aby termíny nevyvolávaly nepříjemné asociace, lze hovořit i o estetickém hledisku.

Ve shodě s požadavky sovětských terminologů vystupuje i M. Mazur proti tomu, aby se terminologové spoléhali na samovolný růst odborné terminologie, protože takovýto postoj velmi prodlouží proces ustalování odborných názvů a kromě toho „přirozený výběr“ ustálí často i názvy nelogické a neústrojně utvořené, naruší systematiku terminologie a vede někdy i ke vzniku zbytečných synonym. Nebrání se přijímání samovolně vzniklých názvů, ale doporučuje, aby vhodnost těchto názvů byla vždy měřena kritérii terminologických zásad. Uvědomuje si, že přitom nelze vždy splnit požadavky všech těchto zásad, protože se vzájemně střetávají, kříží se, a někdy jsou i ve vzájemném protikladu. Ale právě proto navrhuje, aby terminologové při hodnocení návrhů nových termínů brali v úvahu vždy celý soubor těchto zásad a pečlivě uvážili, které z nich musí mít v daném případě úlohu dominantní. Probereme podrobněji všechny zásady, s nimiž M. Mazur pracuje.

1. Zásada ustálenosti vyžaduje, aby se při uspořádávání terminologie zbytečně neměnily ty názvy, které se už vžily.

Autor varuje zejména před takovými zásahy, které pozmění jen význam termínů. Potom zpravidla po značnou dobu žijí

starý i nový termín vedle sebe, takže v publikacích není vždy zřejmé, který význam má autor v daném případě na mysli.

Mazur se však nebrání tomu, aby odborná terminologie rozlišovala i takové pojmy, které se v neodborném vyjadřování nerozlišují (např. *šrouby* — *vruty*, *železo* — *ocel*).

Je-li však třeba nahradit nevhodný, ale vžitý termín termínem novým, má nový termín splňovat tolik jiných terminologických zásad, aby jeho výhody převážily výhodu ustálenosti termínu starého.

2. Zásada domácího původu vyžaduje, aby odborné názvy byly vytvářeny z domácích slovních základů.

Autor zkoumá především motivy tohoto požadavku a uvádí jednak důvody charakteru emocionálního (obrana „čistoty“ jazyka), jednak zřetel didaktický (usnadnění studia).

Je si však velmi dobře vědom, že nelze vést dostatečně zřetelnou hranici mezi těmi z přejatých slov, která již zdomácněla, a těmi, která ještě nezdomácněla. Spoléhá proto jen na cit pro rovnováhu, který existuje v každém jazyce a který nedovolí nerozumně a samoúčelně odstraňovat z terminologie všechna slova přejatá, ale také zabrání tomu, aby nesrozumitelná terminologie vytvářela hráz v cestě širokých mas za odborným vzděláním.

Při srovnávání proporcí mezi domácími a cizími složkami terminologie zjišťuje zejména v češtině silné uplatňování zásady domácího původu a shledává, že se česká odborná terminologie zejména v technických oborech takřka úplně opírá o domácí slovní základy.⁷

Autor by chtěl připomenout, že tento stav v české technické terminologii byl podmíněn naší specifickou politickou a kulturní situací, kdy existenční ohrožení národa bylo silným faktorem počestvovacích snah. V ruštině, která nebyla nikdy tak ohrožena, je situace po této stránce odlišná. Konečně i naše dnešní stanovisko k přejatým termínům je podstatně příznivější.

3. Zásada mezinárodnosti vyžaduje, aby se slovní základy odborných názvů shodovaly se slovními základy těch názvů, které jsou mezinárodně rozšířeny.

Výhody z toho jsou evidentní: snazší porozumění cizí odborné literatuře, snazší identifikace pojmů, usnadnění práce překladatelům a dokumentátorům.

⁷ Neplatí to obecně. V chemickém nebo textilním názvosloví je i v češtině značný počet cizích termínů, zpravidla mezinárodní platnosti.

I když je zásada mezinárodnosti v protikladu se zásadou domácího původu, nachází autor řešení v tom, že rozlišuje oblasti pojmů úzce speciálních, kde mají zejména řecké, latinské nebo neoklasické termíny plné oprávnění, od oblasti pojmů určených pro široký okruh uživatelů s různým stupněm odborného i všeobecného vzdělání, kde má v terminologii spíše převažovat zásada domácího původu termínů. U nás se tato zásada dosud běžně uplatňovala v učebnicích, ale v poslední době stále častěji pronikají mezinárodní termíny i do učebnic. I zde se však obvykle vedle mezinárodních termínů uvádějí domácí ekvivalenty, pokud nejde o takové domácí termíny, kterých se přestalo užívat (např. *silozpyt*, *tučba* atd.).

M. Mazur doporučuje nebránit se doslovnému překládání termínů, protože se pak lépe daří zachovávat jejich obsahovou totožnost s jinojazyčnými ekvivalenty.

4. Zásada stejnorodosti vyžaduje, aby byl termín utvořen buď jen ze základů domácích, nebo jen ze základů cizích. (Tato zásada se týká ovšem jen termínů jednoslovných — pozn. rec.).

Dosti podrobně zde autor řeší problematiku hybridních složenin, zejména pokud jde o složeniny začínající řeckými nebo latinskými morfémy: *auto-*, *elektro-*, *tele-*, *radio-*, *foto-*, *ultra-*, *mikro-*, *pseudo-*, *quasi-*. Není bez zajímavosti, že polští lingvisté řeší kodifikaci těchto složenin téměř ve všech případech shodně s kodifikací českou. Např. odmítají hybridní určovací složeniny jako: „elektronapęd“ nebo „elektrooświetlenie“ a kodifikují *napęd elektryczny (elektrický pohon)*, *oświetlenie elektryczne (elektrické osvětlení)* atd.

Ovšem i v polštině působí silným tlakem snaha po stručnosti a obecná tendence k univerbizaci, takže autor připouští, že časem bude přece jen nutno povolovat v zásadě stejnorodosti další ústupky.

5. Zásada logičnosti⁸ vyžaduje, aby odborné názvy svým zněním navazovaly pokud možno co nejvíce skutečných vztahů k definicím, které je vymezují.

Autor konstatuje zásadní odlišnost odborné terminologie od ostatní slovní zásoby v důrazu na logičnost motivace při pojmenovávacím procesu. Doporučuje dávat při tvoření termínů přednost tzv. názvům funkčním (tj. motivovaným funkcí předmětu) před tzv. názvy konstrukčními (motivovanými konstrukcí předmětu). Zdůvodňuje tento požadavek tím, že se funkce

⁸ V našich terminologických pracích se v souvislosti s tímto požadavkem mluví o *významové průzračnosti* — srv. J. Horecký, *Základy slovenskej terminológie*, Bratislava, SAV, 1956, s. 45.

strojů a zařízení mění zpravidla mnohem méně a pomaleji než konstrukční řešení.

Zásadu logičnosti osvětluje také doporučením důsledného významového rozlišování účelových adjektiv (*sušiči, stíníci*) od adjektivizovaných participií (*sušící, stínící*) a pokouší se i o zúžení platnosti některých předložek v terminologii. Např. doporučuje užívat předložky *o* v takových případech, kdy příslušná součást je podstatnou složkou zařízení: *galwanometr o ruhomej ceuwe*.⁹

6. Zásada systematickosti¹⁰ vyžaduje, aby názvům několika souřadných pojmů odpovídal název pojmu bezprostředně nadřazeného.

V terminologické praxi to znamená důležitý a dosud často opomíjený požadavek. Tvoříme-li k některému termínu termín souřadný, je nutno současně vytvořit termín oběma termínům nadřazený. Takováto praxe pak velmi usnadní vytváření tzv. klasických definic, tj. *per genus proximum*.

Autor nedoporučuje, aby se v terminologii užívalo pro označování předmětů malých rozměrů deminutiv. Kdybychom chtěli např. motory dělit podle výkonu na *motory* a *motoroky*, označoval by termín *motor* jako pojem rodový i jeden z pojmů druhových. Jsou ovšem i jiné důvody pro to, abychom se v terminologii deminutivům vyhýbali. Není totiž vždycky dobře možno definicemi přesně rozlišit obsah slova zdrobnělého a nezdrobnělého a obou termínů se pak užívá promiskue. Tyto potíže se někdy objeví i u takých slov, která za deminutiva nepovažujeme. Příruční slovník jazyka českého uvádí slovo *součástka* jako synonymum slova *součást*. Když se však terminologové snažili významově rozlišit tyto termíny podle toho, zda jde o prvek konstrukčně jednoduchý (*součástka*), nebo složený (*součást*), ukázalo se, že právě při konfrontaci obou termínů můžeme termín *součástka* jako deminutivum ke slovu *součást* počítovat a že se pak nezdá logické označovat svíčku u motoru jako *součást*, kdežto např. klikovou hřídel jako *součástku*. Podobná situace je i u dvojice *díl — dílec* aj. Výjimkou jsou takové zdrobněliny, které se významově zcela rozešly se slovy nezdrobnělými (např. *můstek, drážka* aj.).

Naproti tomu Mazur doporučuje právě z důvodů větší systémovosti zavádět názvy záporné. Rozdělíme-li např. narádí na přenosné a stabilní, není tím vyjádřeno, zda v této klasifi-

⁹ Autor se opírá o analogii podobného významového rozlišení předložek *o* a *s* v běžné mluvě ve spojení: *chodit o holi — chodit s holi*.

¹⁰ Ján Horecký v citovaném díle (s. 50) mluví o *systémovosti termínu*.

kaci neexistuje ještě nějaký jiný druh náradí. Ale rozdělení na přenosné a neprenosné jasně naznačuje, že toto dělení je úplné.

Podobně jako sovětský lingvista G. O. Vinokur¹¹ doporučuje i M. Mazur, aby se užívalo při tvoření názvů náradí, strojů, pracovníků apod. ustálených slovtvorných prostředků, uvědomuje si však, že dosáhnout toho je velmi obtížné.

7. Zásada stručnosti vyžaduje, aby odborný název obsahoval vždy jen jednu informaci o každém vyjadřovaném znaku pojmu.

Důsledným uplatňováním zásady systémovosti se vytvářejí rozsáhlé popisné názvy. Od jednoho termínu se tvoří další a další podřazené termíny připojováním shodných nebo neshodných přívlasků. Hrází proti této nadměrné komplikaci názvů v několikastupňových systémech je právě zásada stručnosti, protože zabráňuje opakování informace o jednom ze znaků pojmu. Např. postačí název *indukční pec* místo „elektrická indukční pec“, protože ve slově *indukční* je už zahrnuta informace o tom, že jde o pojem z oboru elektrotechniky.

8. Zásada jednoznačnosti vyžaduje, aby odborný název označoval jen jeden pojem, a ne několik pojmů. Tato zásada je zaměřena proti polysémii nebo homonymitě, protože tyto jevy jsou uvnitř jednoho oboru velmi rušivé.

Autor ukazuje některé možnosti odstraňování polysémie a homonymity a upozorňuje na to, jak je mnohoznačná terminologie škodlivá zejména pro uživatele s menším odborným vzděláním.

9. Zásada jediného názvu¹² vyžaduje, aby každý pojem byl označován jen jedním termínem, a ne několika. Tato zásada je namířena proti nežádoucí synonymitě termínů. Autor ukazuje potíže, které působí synonymity autorům i čtenářům odborných publikací. Autoři musí alespoň při prvním výskytu termínu v knize uvést všechna synonyma, neboť čtenáři se při setkání s různými synonymy někdy domnívají, že jde o různé pojmy. Zastánci synonym někdy tvrdí, že synonyma obohacují i odborný styl, ale Mazur tento argument vyvrací tvrzením, že pro odborné vyjadřování má význam jen takové obohacování

¹¹ G. O. Vinokur, *O někotorych javlenijach slovoobrazovanija v rus-skoj techničeskoj terminologii*, Moskva 1939.

¹² Autor sice používá termín *jednomianowość (jednojmennost)*, avšak tento termín by mohl být zaměňován s termínem *jednoslovnost (univerbízace)*, proto překládáme raději *zásada jediného názvu*.

slovní zásoby, které se opírá o nové pojmy, a že pro odborný styl není největší hodnotou pestrost, ale jasnost a jednoznačnost. Ani toto Mazurovo tvrzení není možno přijmout bez výhrad. I v odborných projevech působí další objektivní slohotvorní činitelé, jako zřetel na adresáta projevu a na cíl projevu, a tyto zřetele se mohou projevit i ve volbě mezi synonymy.

Dále Mazur ukazuje, že v odborném vyjadřování působí potíže nejen tzv. absolutní synonymy, ale i slova významově blízká (*bliskoznací*), protože nepatrné významové rozdíly svádějí uživatele k vzájemnému zaměňování těchto významově blízkých slov.

10. Zásada reproduktivnosti¹³ vyžaduje, aby termín byl utvořen z takových morfémů, které umožňují tvořit názvy odvozené.

Na konkrétních příkladech autor ukazuje, že je nutno při tvoření termínů vždy myslet na to, zda bude možno vytvářet celé terminologické slovní čeledi. Důležitost terminologických slovních čeledí pak objasňuje v další zásadě.

11. Zásada jednoduše vyžaduje, aby termín obsahoval slovní základ společný pro skupinu názvů příbuzných pojmů.

Je-li splněna zásada reproduktivnosti (nosnosti), je možno vytvořit terminologickou slovní čeleď. Setká-li se pak čtenář poprvé s takto utvořeným novým termínem, snadněji pozná, do které skupiny pojmů nový neznámý pojem patří.

Autor odmítá námitku, že zásada jednoduše kazí odborný styl tím, že se pak často vyskytují v textu vedle sebe slova odvozená od stejného základu (*ohříváč ohřívá, mlátička mlátí, transformátor transformuje* apod.). Znovu zdůrazňuje, že o hodnotě odborného stylu rozhoduje především jasnost formulace; a k ní právě terminologická jednoduše značně přispívá.

12. Zásada operativnosti¹⁴ vyžaduje, aby odborný název

¹³ Akad. Havránek mluví v této souvislosti o *nosnosti tvořených názvů*; srv. B. Havránek: heslo: *Terminologie, Dodatky k Ottovu slovníku naučnému*, díl VI, Praha 1954; srv. též M. Roudný-K. Sochor, *Terminologický slovník*, Lexikografický sborník, Bratislava 1953, 145–155.

¹⁴ V naší terminologické literatuře se tohoto označení neužívá. K. Sochor v citovaném díle (s. 25) mluví v souvislosti s tvořením zkratkových termínů o *úsilí po stručnosti*, někdy se hovoří o *průzračnosti* termínů. Avšak M. Mazur *zásadou stručnosti* rozumí úspěšnost při vyjadřování znaků pojmu. Takové případy, jako je volba kratších podob slohotvorných dublet (*pasterace – pasterizace, plastikátor – plastifikátor*), jsou však motivovány z jiného hlediska a nebude na škodu tyto dvě tendence označovat různými termíny.

byl krátký a snadno se vyslovoval a aby nepůsobil potíže při spojování s jinými výrazy.

Této zásadě nejvíce vyhovují termíny jednoslovné, složené pokud možno z malého počtu hlásek, neobsahující větší počet souhláskových skupin a výrazně znějící v mluveném projevu.

Snaha po operativnosti se projevuje v tvoření zkratkových názvů (a to spíše u zkratk slabičných než u hláskových), ve vynechávání některých slov v terminologických souslovích (jestliže takovéto vynechané slovo je nahrazováno celým kontextem), v preferování shodného přívlastku před neshodným. Ve všech těchto případech je však nutno dbát na to, aby se příliš nezmenšovala srozumitelnost a logická výstavba termínu.

13. Zásada správnosti vyžaduje, aby odborné názvy byly tvořeny ve shodě s požadavky jazykové správnosti. Autor dělí veškeré odborné názvy do dvou skupin.

První tvoří názvy převzaté z běžné mluvy; tyto názvy podléhají při posuzování jazykové správnosti týmž kritériím jako v běžné mluvě.

U druhé skupiny, u terminologických neologismů, je situace poněkud jiná. Nemají žádnou tradici a jejich užívání v praxi se opírá jen o analogii s podobně znějícími výrazy v běžné mluvě. Je-li v některých případech takových analogií málo nebo chybějí-li vůbec, působí nám takové výrazy potíže, např. při flexi, derivaci apod. Autor uvádí jako příklad potíže při skloňování substantiva *radio*. Tyto potíže se však objevují u všech přejatých slov, nejen v terminologii. Jazyk je však překonává zpravidla tím, že se snaží někdy třeba i pozměněním podoby slova zařadit je k některému paradigmatu. Ale při tvoření slov je třeba vyžadovat, aby i nová slova byla tvořena podle ustálených slovtvorných typů. Autor to uznává, i když zdůrazňuje, že zásahy jazykovědců budou bezúspěšné, budou-li namířeny nejen proti termínům, ale i proti pojům. Jestliže si praxe nějaký pojem vynucuje, je třeba jej pojmenovat. Můžeme např. odsoudit termín „člověkohodina“ jako neústrojně utvořený, ale pak musíme hledat takové pojmenování, které by vyjádřilo daný pojem (např. *počet hodin přepočtený na jednoho pracovníka*). Nemůžeme však volit takové pojmenování, které by tento potřebný ekonomický pojem likvidovalo (např. *hodina práce*).

Autor se zamýšlí nad tím, co má být kritériem jazykové správnosti odborných termínů. Jako je v beletrii měřítkem jazyk „dobrých autorů“ nebo v běžné mluvě jazykové projevy vzdělaných lidí, měl by být kritériem správnosti odborných

termínů jazykový cit uznávaných odborníků. Odborníci však mohou posuzovat jazykovou správnost termínů jen do té míry, v jaké je u vzdělaných odborníků povědomí jazykové správnosti vypěstováno.

Autor tvrdí, že běžná mluva může ovlivňovat terminologii jen v malé míře, protože o významu nově utvořených termínů rozhodují v první řadě jejich tvůrci a teprve v druhé řadě širší okruh uživatelů. Ale nezřídka dochází i k postupu právě opačnému.

Námítky vzbuzuje i další autorovo tvrzení, že odborné názvosloví je proti ostatním vrstvám slovní zásoby mnohem stabilnější, protože ve všech významnějších odborných publikacích jsou jednotlivé pojmy definovány a termíny bývají v normativních slovnících dokonce kodifikovány. Ale celá řada odborných publikací užívá termínů, které nejsou přesně vymezeny definicí, mnoho technických termínů se musí měnit proto, že se změnila konstrukce výrobku nebo technologický postup výroby atd. Při každém novém vydání slovníků se musí počítat s tím, že došlo ke značným změnám právě v oblasti terminologie.

Správně však autor upozorňuje na to, že odborný název někdy přejde do běžné mluvy, dostane určité citové zabarvení a ustálí se v jistých konvenčních obratech, které se v odborném vyjadřování nevyskytují. Dokonce se někdy stává, že v takových spojeních se udržují určité termíny (např. *šablona*), které byly z odborného názvosloví jako nevhodné odstraněny.

Zvláštní pozornost věnuje autor otázkám pravopisným. Uvádí příklady takové kodifikace pravopisu, která zbavuje výraz terminologického charakteru (např. *rychle schnoucí lak* není totéž, co *rychleschnoucí lak* atd.), nebo takové kodifikace přejatých slov, která vytrhuje jeden název z terminologické slovní čeledi.

Proto doporučuje ještě užší spolupráci mezi jazykovědnými institucemi a odbornými normalizačními středisky.

14. Zásada emocionálnosti vyžaduje, aby technické názvy nevyvolávaly citový odpor, ale aby se líbily. Uvádí řadu příkladů, kde rozhodující úlohu pro přijetí nebo odmítnutí různých názvů hrály důvody emocionální. Varuje před zaváděním takových termínů, které by nejrůznějšími asociacemi mohly vyvolat pocit směšnosti. Současně však uvádí doklady toho, jak některé názvy, které v době svého vzniku vyvolávaly posměch a protesty, se postupem doby zcela vžily, zatímco jiné názvy,

kterých se kdysi užívalo bez jakéhokoliv citového zabarvení, působí v dnešní době komicky.

Přesto však nelze odpor společnosti proti některým neologismům podceňovat. Existuje mnoho případů, kdy doporučené názvy nebyly společností přijaty přes všechny normalizační snahy různých institucí. Terminologické komise nebudou nikdy pracovat bez takového rizika. Ale důkladnost promyšlení a zpracovávání terminologických systémů může toto nebezpečí podstatně zmenšit.

Autor se domnívá, a jistě právem, že uvedený přehled terminologických zásad může pomoci hlavně metodice terminologické práce. Představuje si posuzování vhodnosti jednotlivých termínů tak, že vedle sebe postavíme termín zavrhaný a nově zaváděný (nebo různé termíny navrhované pro pojmenování nového pojmu) a postupně zkoumáme, jak vyhovují jednotlivým terminologickým zásadám. Při hodnocení vyloučíme ty zásady, kterým oba termíny vyhovují, i ty zásady, kterým žádný z navrhovaných termínů nevyhovuje. Přednost pak můžeme dát obvykle tomu termínu, který splňuje větší počet terminologických zásad. Samozřejmě nelze si přitom počítat mechanicky. V jistých situacích bude někdy nutno dát přednost i termínům, které splňují menší počet terminologických zásad, ale u nichž je dodržení jedné ze zásad naprosto nezbytné. Avšak ve většině posuzovaných případů se tento — mohli bychom snad říci „technický postup“ — jistě dobře osvědčí, jak to na konkrétních příkladech M. Mazur dokazuje. Proto jsme referovali o jednotlivých zásadách dosti podrobně. Srovnání s metodickými pokyny ISO ukazuje, že autor na žádný důležitější pokyn k terminologické práci nezapomněl a že systematickým utříděním nejrůznějších požadavků do čtrnácti zásad vytvořil „rukověť“ velmi praktickou a užitečnou pro terminologickou teorii i praxi.

„KNIHOVNÍCTVO“ AKO VEDA?

Pre vedný odbor, ktorého predmetom bádania je kniha od vzniku cez spracovanie, sprostredkovanie a proces spoločenského pôsobenia, postupne vzniklo viac názvov. Z druhej polovice 18. stor. poznáme názov *náuka o knihe*, potom v nasledujúcom storočí *knižničná náuka* alebo *knižničná veda* a priam tak sa stretáme s názvom *knihoveda* (z gréckeho *bibliológia*). Tieto názvy sa k nám dostávali prostredníctvom inojazyčnej literatúry a u nás sa ujali v prekladoch. Pokým sa však v zahraničí jednotlivé termíny používajú s presným vymedzením významu, u nás možno pozorovať veľkú rozkolísanosť a neujasnenosť.¹

Táto situácia nie je dnešná. Pravdepodobne má svoj pôvod v domácej odbornej literatúre v nedávnej minulosti. Tak napr. u Zd. V. Tobolku² čítame: „Co jest knihovnictví, knihosloví, knihověda, biblioteční věda? Pod všemi těmito jmény skrývá se jeden a týž obsah. Jest to nauka nebo věda, obírající se zařízením, uspořádaním, správou a upotřebváním knihoven. Obsahuje souhrn vědomostí teoretických i praktických, jejichž známost je nezbytná při řízení knihovny.“

Už aj tento príklad, ktorý je dosť typický, ukazuje na zamieňanie pojmov. Veď *biblioteční věda* a *knihosloví* alebo *knihověda* sa líšia obsahom, pôvodom i funkciou. Pokým predmetom bádania posledných dvoch disciplín je kniha, zatiaľ predmetom *biblioteční vědy* je bibliotéka — knižnica. Pôvodným cieľom *bibliotečnej vědy* bolo budovanie knižníc, a nie sprostredkovanie kníh čitateľom. Takisto nevyhovuje tento termín ani po inej stránke: v sústave vied máme jednotlivé vedy, ktorých názvy súvisia s určitým vymedzeným predmetom, a nie s ústavom alebo s ustanovizňou, ktorá príslušný predmet skúma. Tak napr. v zdravotníctve poznáme *zdravovedu*, a nie „nemocničnú“ vedu.

Vymedzenie tejto vedy ako zariadenia, usporiadania, správy a vedomostí nevyhnutných pri riadení knižnice už vonkoncom nevyhovuje, lebo uvedená činnosť je predmetom celkom

¹ Pozri napr. článok J. Špetka, *K problematike obsahu termínov knihoveda a knihovnictvo*, Knižničný sborník 1959, s. 9.

² *Československé knihovnictví*, Praha 1925, s. 1.

inej vednej disciplíny, a to ekonomiky práce. V knihovede sa nazýva *knížničnou ekonomikou*, v angl. *library economy*, v rušt. v širšom význame *ekonomika knigi*. Najviacej však v takomto vymedzení záraža to, že prvotný pojem, základ tejto vedy — kniha — úplne vypadol.

Ako vidieť, ide o nedostatočnú znalosť veci a o nepochopenie, že odborná terminológia ktorejkoľvek vednej disciplíny je aj otázkou jazykovedy.

V súvislosti so spomenutými slovami najviacej chýb sa robí pri používaní názvu *knihovníctvo*, ktorý vznikol deriváciou: *knih* — *knihovňa* — *knihovník* — *knihovníctvo*.

V *Slovníku knihovnických termínů v šesti jazycích* (Praha, SPN 1958) od M. Nádvorníka, M. Papírnicka, F. Perůtku a M. Šolcovej termín *knihovnictví* sa nachádza tri razy ako samostatné heslo s týmito prekladmi (s. 457):

1. rus. *bibliotečnoje delo*, poľ. *bibliotekarstwo*, nem. *Bibliothekswesen*, angl. *librarianship*, *library economy*, fr. *service des bibliothèques*, *bibliothéconomie*;

2. (ako náuka) rus. *bibliotekovedeniye*, poľ. *bibliotekoznawstwo*, nem. *Bibliothekswissenschaft*, *Bibliotheskunde*, angl. *library science*, fr. *science des bibliothèques*, *bibliothéconomie*;

3. (ako povolanie) rus. *bibliotečnaja professija*, poľ. *zawód bibliotekarski*, nem. *Bibliothekerberuf*, *bibliothekarischer Beruf*, angl. *library profession*, fr. *profession de bibliothécaire*.

Podľa toho český výraz *knihovnictví* by bol súhrnným pomenovaním pre všetko, čo súvisí s knihovníckou činnosťou, potom pomenovaním pre knihovnícke povolanie, ale by mal byť pomenovaním aj pre náuku o knižnici, ktorú podľa inojazyčných termínov, všeobecne vžitých a používaných, možno do slovenčiny alebo češtiny správne preložiť len ako *knížničnú* (č. *knihovní*, *biblioteční*) *vedu*. *Knihovníctvo*, *knihovnícke povolanie* a *knížničná veda* sú predsa rozdielne pojmy, ktoré aj u neodborníka vyvolávajú rozdielne predstavy. Pre odborný jazyk sa takýto nejednoznačný výraz nehodí, lebo odborný termín aj sám osebe, teda bez bližšieho vysvetľovania alebo bez kontextu, má patričný pojem vystihovať s náležitou zrozumiteľnosťou a presnosťou. Dnešný stav obyčajne spôsobuje, že ani naši knihovníci si často nerozumejú.

No nepomerne horšia situácia nastáva, keď ide o medzinárodný styk a používanie inojazyčnej odbornej literatúry. Tu treba mať na zreteli, že stále užšie styky národov socialistického tábora nevyhnutne vyžadujú, aby sme sa neodôvodnene neod-

chyl'ovali od názvoslovia všeobecne vžitého v medzinárodnej terminológii. Našou snahou by malo byť správne prekladať inojazyčný termín vhodným ekvivalentom a v súlade s lexikálnou skladbou a gramatickou sústavou vlastného jazyka starať sa o zblížovanie odbornej terminológie, a nie naopak, pretože súvislosť s medzinárodnou terminológiou má značné výhody pre prax i pre teoretické bádanie. Tým nechceme povedať, že sa máme zásadne vyhýbať cudzím termínom vžitým v tej-ktorej vede. Hlavne nám má záležať na tom, aby sa domáce termíny významove zhodovali s inojazyčnými termínmi medzinárodne uznávanými.

Ďalšou nevýhodou termínu *knihovníctvo* vo význame veda o knihe (knížnici) je, že z neho nemožno odvodiť iné slovo. Prehresili by sme sa proti štruktúre nášho jazyka, keby sme chceli z podstatného mena *knihovníctvo* utvoriť prídavné meno „knihovníctvový“.

Napokon ani z vecného hľadiska by nebolo vhodné akceptovať slovo *knihovníctvo* ako termín, lebo nevychodí zo správneho základu, t. j. z prvotného pojmu, ktorým je *knih*, ale z pojmu *knihovní*, či vlastne *knihovník*. Pojem *knihovníctvo* obsahuje len jediný úsek z oblastí pohybu knihy od pôvodcu cez vydavateľstvo a distribúciu k spracovávateľovi a používateľovi. Knihu ako predmet vedeckého bádania treba hodnotiť v jej celistvom pohybe, a nielen v múroch knížnice. To však vedie k termínu *knihoveda* s patričným významom v súlade s inojazyčnými ekvivalentmi: rus. *knigovedeniye*, poľ. *nauka o księzce*, nem. *Buchwissenschaft*, fr. *bibliologie* a angl. *bibliology*.

Aj z toho, čo sme vyššie naznačili, vyplýva, že *knihovníctvo* je užší pojem ako *knihoveda*, lebo v oblasti pohybu knihy (ako sme už spomenuli) knížnica tvorí iba jediný úsek vymedzený knížnicou. Na druhej strane je *knihovníctvo* pojem širší ako *knihoveda*, lebo v slove *knihovníctvo* je obsiahnuté všetko, čo sa týka knihovníckeho povolania a činnosti, teda nielen práca s knihou, ale aj knížničná administratíva, hospodárenie s knížničným majetkom a peniazmi, organizácia práce atď.

Bez ujasnenia pojmov a ich utriedenia v systéme patričného vedného odboru a bez zreteľa na požiadavky jazykovedy sa nedá úspešne tvoriť a ustaľovať nijaká terminológia, teda ani knihovedná.

J. K. Garaj

Osobitnú pozornosť pri normalizácii odborného názvoslovvia si zasluhuje koordinácia českej a slovenskej železničnej terminológie. Už viackrát sa konštatovalo, že starostlivosť o normalizáciu železničného odborného názvoslovvia nezodpovedá významu železničnej dopravy a prepravy. Viac ako v ktoromkoľvek inom odbore alebo odvetví je v maximálnej miere žiadúca terminologická jednotnosť českých a slovenských názvov v železničnej prevádzke, pretože železničná doprava a preprava je v celej železničnej sieti ČSSR jednak centrálna a jednak operatívne riadená, ako aj preto, že napríklad vlakový personál z českých krajov sprevádza vlaky na Slovensko a vlakový personál slovenskej národnosti sprevádza vlaky až do Čiech. Preto ústne i písomné rozkazy musia byť obom rovnako zrozumiteľné. Obdobne je to pri používaní predpisov a ostatnej odbornej literatúry. V súčasnej dopravnej terminológii je však značná nejednotnosť, objavujú sa časté nejasnosti, nežiadúce nové termíny a výrazy, ako napríklad „třídící nádraží“ v českom názvosloví. Z tohto dôvodu si železničná prevádzka i odborná literatúra vyžaduje taký výkladový názvoslovný slovník, ktorý by stručnou, avšak jasnou formou stabilizoval všetky termíny používané toho času pri výkone dopravnej služby rovnako v Čechách, ako i na Slovensku. Výkladový železničný terminologický slovník umožní napríklad i ľahšie dorozumievanie železnice s jej používateľmi (prepravcami a cestujúcimi), vylúči sa „terminologický zmätok“, o ktorom písal napr. Vladimír Hájek v časopise *Železničná doprava* v čísle 6/1959: „Ve vnitrozemské přepravě vozových zásilek máme doplňující poplatky a pokuty; v přepravě cestujících, zavazadel a spěšnin máme poplatky, ceny, náhrady, přírážky a pokuty; v přepravě kusových zásilek vedlejší poplatky (náhrady) a v mezinárodní nákladní přepravě doplňující i vedlejší poplatky.“ Ten istý stav sa samozrejme prejavuje i v slovenčine, pretože spomenuté termíny obsiahnuté v platných predpisoch boli pri prekladaní týchto predpisov do slovenčiny jednoducho „poslovenčené“. Takéto nezrovnalosti rozhodne neprispievajú k zrozumiteľnosti platných predpisov a zamestnancom, ktorí podľa nich pracujú, prácu iba sťažujú.

Železničným názvoslovím sa tak v češtine, ako i v slovenčine zaoberalo doteraz viacero jednotlivcov i kolektívov.

Chceme tu poukázať iba na prácu komisie utvorenej na

sjazde Sdružení pro třídící techniku v České Třebové 20.—30. júna 1954. Zo sborníka *Pokrok v třídící technice* sa dozvedáme, že účastníci po živej diskusii odporúčali používať z doterajších názvov tie, ktoré sú z hľadiska odborného i jazykového najvhodnejšie. Nedosiahla sa však jednotnosť v názoroch pri používaní základného názvu, zodpovedajúceho slovenskému názvu „zriaďovacie nádražie (stanica)“. Navrhovali sa tri termíny: „seřaďovací, třídící a pořádací nádraží“. Jednotliví účastníci zdôvodňovali názvy „seřaďovací“ a „pořádací“ iba tým, či názov znie „libozvučně“, alebo „nelibozvučně“ (K. Slach, M. Oplocný). Vhodnosť názvu „třídící“ niektorí účastníci odôvodňovali poukazom na dlhšie používaný názov „tříděnka“. Napokon sa účastníci zhodli na tom, že jednotlivým autorom sa ponecháva voľnosť pri používaní názvu a že o vyjadrenie sa požiada Ústav pro jazyk český ČSAV. No dodnes nie nám je známe, ako sa vec doriešila.

Podľa prof. J a n s u (*Trakční mechanika a energetika kolejové dopravy*, 1959, s. 224), ktorý použil termíny „třídící a seřaďovací nádraží“, sú *triedenie* a *zriaďovanie* dva pojmy. Je to možné, ak máme na mysli špeciálne skupiny koľají v obvode jednej stanice.

Ak máme dosiahnuť jednotu týchto termínov v češtine i v slovenčine, je žiadúce rozobrať ich podľa účelu. Vonkoncom nesprávny je názor (Kůst), že „třídící“ sa vžilo odvodením podľa „tříděnky“. Veď práve „triedenka“ je odvodeninou od základného pojmu „triedenie“. To však ukazuje, že ak sa má určiť správny názov pre zriaďovacie nádražie (stanicu) po stránke jazykovej i odbornej, treba vyjsť zo základných pojmov, ktoré sa označujú tvarmi „triedenie“ a „zriaďovanie“, resp. „třídění“ a seřaďování“. „Zriaďovanie“ je pohyb vozidiel v obvode stanice (nádražia), presnejšie však pod týmto pojmom rozumieme zostavovanie a tvorbu vlakov na odchodových nádražiach. „Triedenie“ je rozraďovanie vozňov podľa ich určenia a smeru, spravidla na „spádoviskách“. Z uvedeného je zrejmé, že ak hovoríme o zriaďovacej stanici ako celku, potom je na mieste slovenský názov *zriaďovacia stanica* a český názov *seřaďovací stanice*. Ak však máme na mysli špeciálne vybavenie koľajových skupín (nádraží) pre osobitné účely v obvode zriaďovacej stanice (ako sme o tom písali v časopise *Slovenské odborné názvoslovie* 1961, s. 219), možno prijať slovenský názov *triediace nádražie* a český názov *třídící nádraží*. V nijakom prípade však tu nemožno hovoriť o „triediacej stanici“ alebo

„třídící stanici“. Vidieť teda, že prof. Jansa doteraz jediný zaujal správne stanovisko k termínu „třídící“ a „seřaďovací nádraží“.

* * *

V slovenčine nie je doteraz vyjasnené ani používanie názvu „jazda vlaku, vlaková jazda“. Slovo *jazda* sa obyčajne pokladalo za nesprávne a nahradzovalo sa aj v slovenskej terminológii výrazom „chod“ alebo dokonca „cesta“. Teraz však *Slovník slovenského jazyka* (Bratislava 1959, s. 638) uvádza slovo *jazda* bez akejkoľvek obmedzujúcej poznámky a vysvetľuje ho ako „pohyb z miesta na miesto, na niektorom dopravnom prostriedku (pohybujúcom sa po zemi)...“ Je jasné, že vlak je tiež dopravný prostriedok pohybujúci sa po zemi, i keď sa spojenie s vlakom v Slovníku výslovne neuvádza, a preto možno slovo *jazda* používať aj v spojení *vlaková jazda*.

Ak „jazdit“ znamená uskutočňovať pohyb pomocou niektorého dopravného prostriedku (pohybujúceho sa po zemi), resp. vykonávať pohyb s takýmto dopravným prostriedkom a ak vlak (rušeň) je dopravný prostriedok, ktorý sa pohybuje po zemi, niet dôvodu vyhýbať sa termínu *jazda*, ak máme na mysli pohyb vlaku, a používať namiesto neho termín „chod“ alebo rozličné iné opisné výrazy.

Ludovít Škodáček

NÁVRH NÁZVOV PRE NIEKOĽKO RASTLINNÝCH RODOV

Na základe nových pracovných metód sa ukázalo, že niektoré rastlinné rody treba rozdeliť na dva alebo i na niekoľko nových rodov. Toto sa u nás prejavilo v knihe *Klíč k úplné květeně ČSR* od dr. J. Dostála (1958) a najnovšie aj v knihe *Vyšší rostliny* od dr. F. A. Nováka (1961). V súvislosti s tým sa javí potreba zaviesť pre nové rody slovenské názvy. Zavedenie nových slovenských názvov však naráža na určité ťažkosti. Uvedení autori sa vždy nezhodujú v nomenklatúre a potom pre nové rody zavádzajú aj také mená, ktoré už v slovenčine označujú iný rod.

Starý rod *plavúňov* (*Lycopodium* L.) rozdelil sa na štyri rody, pričom pomenovanie nových rodov je u menovaných autorov rozdielne. Druh *plavúň jedľový* (*Lycopodium selago* L.) povýšil sa na samostatný rod, a to u Dostála na rod *uranca* (*Urostachys* Hert.) a u Nováka na rod *chvostníka* (*Huperzia* Bernh.), pre ktorý sa u Nováka dokonca vytvorila i samostatná

čelad' *chvostníkovitých* (Huperziaceae). Hoci pomenovanie *vranec* je známe aj v poľštine (*wroniec*) a v ruštine (*varanec*), zdá sa, že pomenovanie, ktoré navrhuje Novák, je výstižnejšie, preto sa názov *chvostník* navrhuje prebrať aj do slovenskej nomenklatúry. Aj druh *plavúňa zaplavovaného* (*Lycopodium inundatum* L.) povýšil sa na samostatný rod (*Lepidotis* C. Börn.), ktorý Dostál nazval *plavuňkou* a Novák *plavuninou*. Názov *plavuňky* už nemožno do slovenskej nomenklatúry prevziať, lebo sa ním označil rod *Selaginella*. Názov *plavunina* nezdá sa najšťastnejším. Navrhuje sa názov *plavúneček*, ktorý Novák odporúča pre ďalší nový rod *Diphasium* Presl; Dostál tento rod nazval *plavúnikom*. Keďže sa názov *plavúneček* použil už pri označení rodu *Lepidotis* C. Börn., vhodným sa zdá názov *plavúnik*.

Podľa uvedeného celková nomenklatúra *plavúňotvarých* (Lycopodiales) našej flóry by bola táto:

LYCOPODIALES

Huperziaceae

Huperzia Bernh.

H. selago Bernh.

Lycopodiaceae

Lepidotis C. Börn.

L. inundata (L.) C. Börn.

Lycopodium L.

L. clavatum L.

L. annotinum L.

Diphasium Presl

D. complanatum (L.) Rothm.

D. alpinum (L.) Rothm.

PLAVÚŇOTVARÉ

chvostníkovité

chvostník

ch. jedľový

plavúňovité

plavúneček

p. zaplavovaný

plavúň

p. obyčajný

p. pučivý

plavúnik

p. sploštený

p. alpský

Zhodným spôsobom rozdelili obaja autori rod *štia* (Rumex L.) na tri rody a rod *stavikru* (*Polygonum* L.) tiež na tri rody.

Zmenšený rod *Rumex* L. s. s. sa navrhuje pomenovať *štia-vec* (č. *štovík*), pretože pôvodné slovenské pomenovanie *štia* malo by sa rezervovať pre nový rod *Acetosa* Mill. (č. *kyseláč*), ktorého druhy sú u nás najviac známe pod menom *štia*. Pre tretí rod *Acetosella* Meisn. navrhuje sa pomenovanie *štiaviček* (č. *kyselka*). Upravené české názvy by v slovenčine neboli výstižné.

Starý rod *stavikru* (*Polygonum* L.) rozdelil sa na rod *Bistorta* Adans., ktorý sa navrhuje označiť názvom *hadí koreň* (č. *hadí kořen*), na rod *Persicaria* Adans., ktorý sa navrhuje pome-

novat *horčiakom* (č. *rdesno*) a na rod *Polygonum* L. s. s., pre ktorý treba zachovať starý slovenský názov *stavikrv*.

Ďalej sa rod *Cytisus* L. rozdelil na tri rody. Pre nový rod *Corothamnus* (Koch) Presl navrhuje sa názov *kručinkovec* (č. *kručinkovec* — starý druh *Cytisus procumbens* (W. et K. Spr.). Pre ďalší nový rod *Lembotropis* Grieseb. navrhuje sa názov *zanovätník* (č. *čilimníkovec* — starý druh *Cytisus nigricans* L.). Pre zvyšok starého rodu, ktorý sa zahrnuje do rodu *Chamaecystus* Link., treba zachovať staré slovenské pomenovanie *zanovät* (č. *čilimník*).

Od rodu *horcov* (*Gentiana* L.) oddelil sa nový rod *Hippion* E. W. Schn. s jediným druhom *H. nivale* (L.) F. W. Schn., pre ktorý sa navrhuje názov *horcovka snežná* (č. *hořepniček sněžný*). Podobne od rodu *Gentianella* Moench oddelil sa rod *Lomantogonium* A. Br. s jediným druhom *L. tenellum* (Rottb.) Löwe et Löwe, pre ktorý sa navrhuje názov *horčekovka útla* (č. *hořepnička útlá*).

Od rodu *hlavíniek* (*Cephalaria* Schrad.) oddelil sa rod *Dip-sacella* Opiz s jediným druhom *D. pilosa* (L.) Gren., pre ktorý sa navrhuje názov *štetôčka chlpatá* (č. *štetička chlupatá*).

Rod *nevädzí* (*Centaurea* L.) rozdelil sa na štyri samostatné rody. Pre rod *Calcitrapa* Hall. navrhuje sa názov *panevädza* (č. *sikavice*), pre rod *Cyanus* Juss. treba zachovať starý názov *nevädza*, pre rod *Jaceae* Juss. sa navrhuje názov *nevädzovec* (č. *chrpina*) a pre rod *Psephellus* Cass. zasa transkribovaný názov *pséfelus*, keďže u nás ide o zriedka pestovanú rastlinu.

Zo starého rodu *pýru* (*Agropyron* Gaertn.) vznikli tri rody. Pre rod *Elytrigia* Desv. navrhuje sa starý názov *pýr* (č. *pýr*), pre rod *Roegneria* C. Koch názov *pýrovník* (č. *pýrovník*) a pre rod *Agropyron* Gaertn. názov *žitniak* (č. *žitňák*) — *A. cristatum* (L.) Gaertn. — *žitniak hrebenitý*.

Od starého rodu *metlica* (*Deschampsia* P. Beauv.) oddelil sa nový rod *Avenella* Koch, pre ktorý sa navrhuje názov *metluška* (č. *metlice*); v slovenskej nomenklatúre názov *metlička* je vyhradený pre rod *Apera* Adans. Tu však treba pripomenúť, že rod *Avenella* Novák neuvädza.

Martin Červenka

Z P R Á V Y A P O S U D K Y

Josip Kleczek, *Astronomický slovník*, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1961, str. 976, cena 94,50 Kčs.

Koncem roku 1961 vydalo Nakladatelství Československé akademie věd velký šestijazyčný astronomický slovník. Je to neobyčejně významný kulturní čin, neboť astronomie dosud neměla v celé světové literatuře žádné dílo, které by tak zevrubně a v takovém počtu jazyků zahrnuje celou oblast astronomické terminologie. Důležitost slovníku je zdůrazněna také tím, že sjednocuje a ustaluje astronomické názvosloví české, anglické, ruské, německé, francouzské a italské právě nyní, kdy astronomie dosahuje ve svém vývoji obrovského rozmachu a kdy na sebe obrací pozornost nejširších vrstev světové veřejnosti. Na počátku praktického rozvoje kosmonautiky vzrůstá zájem nejen přímo o kosmonautiku, nýbrž v souvislosti s tím i o všechny ostatní dílčí obory astronomie. Je proto třeba označit vydání astronomického slovníku za velmi potřebné a vhodné právě pro současnou fázi rozvoje této vědy. Vždyť nejde jen o uspokojení překladatelských potřeb, které jsou v oblasti astronomické literatury velmi značné a náročné, nýbrž i o ustálení astronomického názvosloví, a tím i pojmosloví, právě ve velmi významném období jejího rozvoje. Každé zdokonalení názvosloví znamená i krok ke zdokonalení vědeckého myšlení. A nejen to; porovnání názvosloví v několika jazycích znamená i krok k mezinárodnímu dorozumění vědeckých pracovníků a to má zvláště pro astronomii neobyčejný význam, protože její dnešní metody vyžadují mezinárodní spolupráci.

Slovník není sestaven abecedně, nýbrž věcně (systematicky) podle třiceti čtyř oborů a také jednotlivé termíny v každém z těchto oborů jsou seřazeny podle věcných hledisek. Tento způsob uspořádání s připojenými abecedními rejstříky ve všech zvolených jazycích umožňuje podat v jednom slovníku stejné množství překladových informací jako v třiceti dvoujazyčných abecedních slovnících po 5000 hesel. Kromě toho ovšem umožňuje věcný systém daleko ucelenější přehled celého názvosloví a pojmosloví než abecední pořadí. Jeho výhodou je i to, že se snáze a včas naleznou ještě při zpracovávání slovníku mezery, nedostatky a nedůslednosti po stránce pojmové, systémové i jazykové; lexikografická práce se tím velmi usnadňuje a zpřesňuje. Všechny výhody abecedního pořadí přitom nahrazují rejstříky ve všech jazycích. Ve slovníku nejsou definice; byly by jistě užitečné, ale vyžádaly by si mnoho námahy a času. Tento nedostatek však je částečně vynahrazen právě tím, že bylo zvoleno řazení věcné a nikoliv abecední. Zařazením na určité místo věcného systému je každému názvu dáno i pojmové a významové zařazení, takže je tím vlastně definice

částečně nahrazena. Tak je též téměř sto procentně zaručena přesnost cizojazyčných ekvivalentů.

Pramenem pro shromáždování astronomických termínů byla autorovi bohatá odborná literatura domácí i cizojazyčná. Ke shromáždění více než pěti tisíc astronomických názvů ve všech šesti jazycích bylo třeba pořídit ohromné množství výpisků z odborných textů. Kvalita slovníku by jistě doznala ještě většího uznání, kdyby byly prameny v díle jmenovitě uvedeny. Shromážděním výpisků byl dán ovšem jenom hrubý základ vlastní autorské práci. Při výběru a rozřídění materiálu přispěli radou a pomocí nejen čeští, ale i zahraniční odborníci, takže české názvy i cizojazyčné ekvivalenty prošly přísnou kontrolou, která je zárukou spolehlivosti slovníku a dodává mu i autority potřebné k mezinárodní standardizaci astronomického názvosloví.

Svým rozsahem a výběrem názvů překračuje slovník oblast astronomie; najdeme v něm i hojnost termínů matematických, optických, spektroskopických, geofyzikálních, fyzikálních, a dokonce i názvů z běžného vyjadřování. Takovéto překročení hranic oboru bývá zpravidla odborným slovníkům vytýkáno; uvážíme-li však, že slovník má sloužit jako překladatelská pomůcka, která má podat co nejúplnější informace každému překladateli astronomické literatury, je nutno uznat, že i zařazení takových názvů plní důležitou pomocnou funkci.

Výborně je vyřešeno sestavení rejstříků. Jednotný princip abecedního řazení podle substantiva s jednotnou úpravou připojování dalších částí názvů je zde velmi zdařilý. Systém rejstříků cizích názvů s pořadovým číslováním ve věcném systému umožňuje připojovat jako další díly slovníku rejstříky v dalších jazycích a rozšiřovat tak možnosti použití slovníku pro tyto jazyky velmi jednoduše s malým nákladem a s malým vynaložením sil.

V příštím vydání by snad bylo možno uvažovat o zdokonalení gramatického aparátu uváděných názvů. Zatím slovník odlišuje a vyznačuje podstatná jména tím, že k nim připojuje označení gramatického rodu (m., f., n.) a čísla (pl.). U anglické části však tato označení chybějí, ač by jistě byla užitečná alespoň v některých zvláštních případech. Čtenáře by jistě zajímala informace např. o tom, jakého gramatického čísla je název *gnomics*, zda množného či jednotného, nebo jakého gramatického rodu je např. jméno souhvězdí *Dolphin*, zda mužského či středního. Snad by prospělo i označování ostatních slovních druhů, např. přídavných jmen a příslovcí; v angličtině a v němčině jsou totiž uváděny jen predikátní podoby přídavných jmen, které se formálně shodují s příslovci (*daily, täglich*), kdežto v ostatních jazycích se přídavná jména a příslovce formálně odlišují. Podobná situace je i tam, kde anglické slovo samo nenačňuje, zda jde o jméno či o sloveso. I zde by gramatický údaj pomohl překladateli vyhnout se případnému omylu.

Také po stránce vyznačování pojmových rozdílů by bylo možno slovník zdokonalit. Snad by prospělo vyznačovat nějakými grafickými značkami odchylky v rozsahu pojmů vyjadřovaných některými ekvivalenty. Např. jako francouzský ekvivalent pro český název *stativ* je uvedeno slovo *trépied*. Zde by snad bylo vhodné vyznačit, že francouzský název *trépied* je pojmově užší než český termín *stativ*, protože jenom některý „stativ“ je „trépied“ (všechny stativy nejsou třínohé; jsou i stativy „jednonohé“ aj.). Stejně je tomu u anglického názvu *tripod*; zde by bylo třeba vyznačit, že vzhledem k francouzskému *trépied* je pojmový rozsah stejný a vzhledem k českému *stativ* (a německému *Stativ*) je rozsah užší (českému slovu *stativ* by snad v angličtině lépe odpovídala slova *stand*, *support* nebo *holder*).

Těch několik kritických připomínek, které zde uvádíme, však nikterak nechce a ani nemůže ubrat nic ze skutečné hodnoty celého díla. Jde o práci neobyčejně cennou a užitečnou. V druhém vydání, které se nepochybně brzy uskuteční, by bylo možno uvažovat o některých naznačených úpravách. Jsou to však vlastně jen drobnosti, neboť jako celek je *Astronomický slovník* po stránce odborné i lexikografické dílem vynikajícím. Může nás jen těšit, že z ústavu naší Akademie v Ondřejově, jehož členem je autor slovníku, vzešlo dílo, které reprezentuje naší proslavenou astronomickou vědu po celém světě svou výbornou úrovní.

Miroslav Roudný

NIEKOLKO POZNÁMOK K BOTANICKEJ NOMENKLATÚRE V KNIHE OKRASNÉ RASTLINY OD V. BUCHTU

V botanickej nomenklatúre ozdobných a cudzozemských kultúrnych rastlín je u nás ešte veľa nejasností. Viktor Buchta vo svojej knihe *Okrasné rastliny*, ktorú vydala Práca, vydavateľstvo ROH Bratislava, roku 1960, nepoužil však ani to, čo je u nás v tejto veci už ustálené. Autor uvádza, že mu *Slovenská botanická nomenklatúra* (Bratislava 1954) nepomohla vo všetkom a že sa preto musí pridŕžiavať záhradníckej terminológii. Uvádza, že niektoré slovenské názvy sú pôvodné, ale pritom je jasné, že nepozná zoznam okrasných rastlín, ktorý uverejnil v Slovenskom odbornom názvosloví (IV, 1956, č. 1) J. M. Novacký na základe schválenia Komisie pre botanickú terminológiu pri SAV. I keď autor, ako sme uviedli, pozná dielo *Slovenská botanická nomenklatúra*, nechal si k srdcu slová uvedené v závere úvodu, kde sa žiada, aby sa dbalo na dôsledné používanie ustálených rastlinných názvov, aby sa tak odstránila nejednotnosť v slovenskom botanickom názvosloví. Nie je jasné, čo rozumie autor pod záhradníckou terminológiou. Veď i záhradníkov viaže oficiálna botanická nomenklatúra a keď ide o nejaké záhradnícke pomenovanie, má sa uviesť za oficiálnym

pomenovaním, a nie opačne. Používaním iných názvov, ako sú schválené a už aj uvedené napr. v učebniciach, zavádza sa do botanickej nomenklatúry neporiadok a vzbudzuje sa k nej neúcta. K tvorbe nových názvov však treba pristupovať so všetkou vážnosťou, s pocitom zodpovednosti a s prehľadom po celej známej slovenskej botanickej nomenklatúre. Pre slovenskú botanickú nomenklatúru sa s úspechom transkribujú latinské vedecké názvy. Má to výhodu v tom, že sa botanická nomenklatúra nepreťažá novými názvami a uľahčí sa zapamätanie slovenského názvu, keď sa pozná vedecký názov. Je to výhodné najmä vtedy, keď sa tieto názvy už vžili.

Tak pre *Abutilon* sa už ustálil slovenský názov *abutilón* a názov „podslnečník“ je zbytočný. Podobne pre rod *Acacia* sa ustálil názov *akácia*, pre druh *akácia austrálska* je názov „kapinica“ nepotrebný. Pre rod *Adiantum* ustálil sa názov *adiant*, a nie „adiantum“ alebo „netik“. *Agapanthus* sa správne nazýva *agapant* a názov „kalokvet“ je zbytočný. Rod *Amaryllis* sa nazýva *amarylka* a názov *zornica* treba rezervovať pre rod *Hippeastrum*. Rod *Araucaria* sa nazýva *araukária*, a nie „blahočet“. Pre rod *Asparagus* sa ustálil názov *asparágus* a len druh *Asparagus officinalis* sa nazýva aj *špargľa*. Pre rod *Aspidistra* sa vžil názov *aspidistra*, a nie „koreňokvetka“. Názov *Clerodendron* sa transkribuje ako *klerodendron*, názov „blahoker“ nie je potrebný. Pri rode *Clivia* – *klívia* netreba uvádzať názov „remenatka“. Názov *Cissus* sa aj po transkripcii píše s dvoma s, čiže *cissus*, pre *Codiaeum* sa ustálil názov *kódia* a názov „krotón“ možno uviesť len na druhom mieste. Pre rod *Cordyline* sa vžil názov *kordylina*, názov „dračinka“ je zbytočný. Pri rode *Cyclamen* – *cyklámen* názov „zemiačik“ sa javí ako nepotrebný; je prekladom českého názvu „brambořík“. Názov rodu *Dieffenbachia* sa transkriboval ako *diefenbachia*, a nie „diefenbachia“. Od názvu „dračinec“ pre rod *Dracaena* treba upustiť, lebo je viacznačný a rastlina je veľmi dobre známa pod menom *dracéna*. Pre rod *Fatsia* sa ustálil názov *fatsia*, preto sa názov „arália“, „aralka“ môže uviesť len na druhom mieste. Takisto pre rod *Fatschedera* treba ustáliť názov *fatshedera*. Pre rod *Ficus* sa ustálil názov *fikus*, teda *fikus figovník*, *fikus kaučukový* (nie „gumovník“, lebo by sa myslelo, že sa na ňom rodí guma) atď. Pre rod *Hippeastrum*, ako sme už uviedli, treba ponechať názov *zornica*. Pre *Hoya* sa ustálil názov *hoja*, pretože názov *voskovka* patrí rodu *Cerinth*. Druh *Chrysanthemum indicum* sa správne má nazývať *králik indický*; za týmto názvom sa však môže uviesť *chryzantéma*. Pre rod *Impatiens* sa určil názov *netýkavka*, pre rod *Pandanus* je i v slovenčine názov *pandanus*, a nie „pandán“. Pre rod *Passiflora* treba používať i v slovenčine názov *pasiflóra*, a nie „mučenka“. Pre rod *Polyanthes* používame známy názov *tuberóza*, a nie „tuberuža“. Rod *Polystichum* sa v slovenčine správne má nazývať *papraďovec*, a nie „papradina“. Uvedený druh *Prunus laurocerasus* sa správne má nazývať *Laurocerasus officinalis* a podľa

platnej slovenskej nomenklatúry *vavrínovec lekársky*, a nie „čremcha vavrínolistá“. Pred rod *Pteris* sa určil slovenský názov *papradie*, a nie „hasivka“. Pre druh *Punica granatum* sa ustálil názov *granátové jablko*; nemožno súhlasiť s názvom „granátová jablň“, pretože nejde o nijakú jablň. Pravda, ani prvý názov nevyhovuje a bolo by treba ustáliť prijateľný slovenský názov (napr. *granátovník jabličkatý*). Rod *Rhododendron* sa aj v slovenčine nazýva *rododendron*; názov *azalka* patrí inej rastline. Názov *Sainpaulia* sa do slovenčiny prepisuje *senpólia*. Pre rod *Tigridia* sa ustálil súhlasný názov *tigridia*, a nie „tigrica“. Pre rod *Zantedeschia* treba používať prepísaný názov *zantedeskia*, za ktorým sa môžu uviesť záhradnícke mená *richardia* a *kala*. Pre rod *Chamaerops* sa zaviedol názov *palma nízka*, ale je jasné, že ho treba vymeniť. Je však sporné, či vyhovie názov „žumara“. Pre kaktusy sa určili tieto názvy: pre *Cephalocereus kyjovec*, a nie „chocholec“, pre *Cereus faklovec*, a nie „pochodeň“, pre *Echinocactus ježica*, a nie „ježovka“ (živočích), pre *Echinopsis ježovník*, a nie „ježko“, pre *Epiphyllum epifyllum*, a nie „stromovník“, ktorý sa javí ako nevhodný, pre rod *Opuntia* názov *opuncia* (názov *nopál* treba prípadne ponechať pre rod *Nopalea*), pre *Rhipsalis ripsalis*, a nie „rozmanitník“. Pre rod *Cotyledon* treba ponechať len transkribované meno *kotyledón*, a nie „pupovica“, pre rod *Crassula tlstolist*, a nie „tlstica“ (veď máme čeľaď *tlstolistovitých* – *Crassulaceae*); rod *Echeveria* sa má nazývať *eševéria*, a nie „echeveria“, rod *Gasteria* len *gastéria* (názov *bruchatka* treba ponechať pre rod húb), pre rod *Kalanchoe* treba ponechať len transkribované meno *kalanchoe*, a nie „kolopjka“, názov rodu *Pachyphytum* treba len transkribovať a rod *Sansevieria* treba nazývať zasa len *sansevieria*, je zbytočné zavádzať nový názov „tenura“. Zo vstavačovitých rod *Coelogyne* treba nazvať *celogyňa*, rod *Paphiopedium insigne* črievičkou *nádhernou* a netreba ho dávať do súvislosti s rodom *Cypripedium*. Rod *Odontoglossum* sa má nazývať *odontoglossum* a rod *Zygopetalum* zasa *zygopetalum*, a nie „dvojlístok“. A napokon pre rod *Sphagnum* sa určil názov *rašelinník*, a nie „rašelinovník“.

Prí označovaní druhov druhové meno píšeme po rodovom mene. Preto nie je správne hovoriť o „Darwinovom abutilóne“, ale o *abutilóne Darwinovom*, o *asparáguse Sprengerovom*, o *dracéne Hookerovej* atď. Rodové mená niektorých druhov sú chybné. *Asparagus scandens* nie je „asparágus šplhavý“, ale *asparágus popínavý*, *Asplenium nidus* nie je „slezinník tropický“, ale *slezinník hniezdový*, *Begonia semperflorens* nie je „begónia vždy kvitnúca“, ale *begónia vždykvitnúca*, *Bougainvillea glabra* nie je „bugenvilea lysá“, ale *bugenvilea holá*, *Buxus sempervirens* nie je „buxus vždy zelený“, ale *buxus vždyzelený*, *Evonymus radicans* nie je „bršlen korenivý“, ale *bršlen popínavý*, *Laurus nobilis* nie je „vavrín záhradný“, ale *vavrín obyčajný*, *Primula obconica* nie je „prvosienka čiaškovitá“, ale *prvosienka kuželovitá*, *Primula malacoides* nie je „prvosienka ženská“, ale

prvosienka pásiková, *Ruscus aculeatus* nie je „listnatec bodlinatý“, ale *listnatec ostnatý*, *Solanum capsicastrum* nie je „luľok ozdobný“, ale *luľok paprikovitý*, *Vallota purpurea* nie je „valota červená“, ale *valota purpurová*, *Zebrina pendula* nie je „zebrina visutá“, ale *zebrina previsnutá* (most je visutý). Všetky druhy označené ako hybridné majú mať v druhovom mene prídavné meno *hybridný*, a nie „záhradný“, veď nie všetky hybridné druhy sú záhradné. Pravda, mnohé druhové mená by bolo treba znova preveriť. Autor by nemal namiesto termínu *papraď* sústavne používať „papradina“ a „papradiny“. *Papraď* a *papradina* sa predsa významovo od seba líšia.

Čo sa týka morfolologickej terminológie, autor by sa mal pridŕžovať knihy *Terminológia botanickej morfológie*, ktorá vyšla roku 1959. Potom by nehoovoril „visuté kvety“ namiesto *ovisnuté kvety*, „okoličnaté súkvetie“ namiesto *okolikaté súkvetie*, „vetvičky“ a „vetvy“ namiesto *konárky* a *konáre*, „fylódie“ (pri asparáguse) namiesto *fylokládie (kladódie)*, „puky“ a „pupene“ namiesto *púčiky*, „vajčité listy“ namiesto *vajcovité listy*, „skaderavené listy“ namiesto *kučeravé listy*, „trúbkovité kvety“ namiesto *rúrkovité kvety*, „rapík“ namiesto *listová stopka*, „sperené listy“ namiesto *perovitozložené listy*, „vrcholec“ namiesto *vrchol*, „pyskatý kvet“ namiesto *pyskovitý kvet*, „pakoreň“ namiesto *podzemok* atď.

Treba sa vyvarovať výrazov ako „listové drevité rastliny“ namiesto *listnaté drevnaté rastliny*, „kvetináč“ namiesto *kvetník* alebo *črepník*, „stajňový hnoj“ namiesto *maštalný hnoj*, „drevitý ker“ alebo „drevitý kríček“ namiesto *ker* alebo *kríček* (veď ker je vždy drevnatý) a pod. Autor takejto knižky by nemal tvrdiť, že pôdne baktérie sú užitočné drobulinké živočíchy (veď baktérie sú rastliny), že kaktusy sú tučnolisté rastliny (kaktusy nemajú listy), že brečtan sa popína úponkami, namiesto toho, aby správne uviedol, že brečtan sa popína pomocou priliepvých koreňov atď. Pri kaktuse *Epihyllum* treba správne uviesť, že ide o *epifyta* a že nie je to „epifyla“. Pravda, mnohé iné veci bolo by treba preveriť z vecnej i terminologickej stránky, ale pre to už tu nielo miesta.

Knižička svojím obsahom zaiste pomôže mnohým milovníkom kvetín. Pokiaľ však ide o nomenklatúru a terminológiu, je táto publikácia v slovenskej botanickej literatúre krokom späť. Martin Červenka

Vincent Blanár, *Zo slovenskej historickej lexikológie* (Slovníkový rozbor počtových kníh z banickej osady Boce), Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1961, str. 335, brož. Kčs 31,50.

Poznaniu dejín výrobných sektorov na Slovensku venujú aj naši historici v poslednom čase sústavnú a čoraz väčšiu pozornosť. To je prirodzené najmä preto, že úroveň výroby v jednotlivých etapách vývoja spoločnosti má základný význam pre hlbšie poznanie historického vývinu, pre správne pochopenie života pracujúcich mäs, pre objektívne poznávanie

našej národnej kultúry a pre marxistický výskum dejín Slovákov. Vzhľadom na minulosť má u nás vedľa výskumu poľnohospodárskej výroby prvorady význam poznanie priemyselnej výroby so zvláštnym zreteľom na baníctvo. Možno povedať, že hoci v týchto dvoch výrobných zložkách pracoval po stáročia náš pracujúci ľud, sústavné dejiny poľnohospodárskej, ani banskej a hutníckej výroby nie sú u nás doteraz spracované. Monografickým príspevkom pre poznanie tejto problematiky našich sociálnych a národných dejín, ako aj dejín slovenského jazyka je aj táto publikácia.

Ide o vydanie, historickú charakteristiku a lexikologický rozbor doteraz neznámej bansko-administratívno-právnej pamiatky zo Slovenska, napísanej stredoslovenskou kancelárskou rečou, zvolensko-liptovským nárečím bocianskym – počtové knihy zemianskeho banského súdu na Boci zo 16. storočia. Diplomatický prepis pamiatky pripravil a historický úvod (vznik, dochovanie, význam; pravopis) napísal P. Ratkoš, ktorý ju r. 1949 našiel v Krajinskom archíve v Budapešti. Lexikologický rozbor pamiatky podal V. Blanár.

Blanárova práca znamená prínos v tom, že autor po prvý raz u nás pristúpil metodicky k tejto tematike nie tradičným postupom, ale zo širokého lexikologického a všeobecnojazykovedného aspektu, na základe porovnania materiálu v dvoch geneticky príbuzných jazykoch – slovenskom a českom, sledujúc lexikálne sústavy na základe sémantických vzťahov v jazykovom systéme.

Časť interpretovaného materiálu autor porovnáva so stavom v našich a iných nárečiach, vo viacerých jazykových pamiatkach, s lexikálnym materiálom oboch jazykov od najstaršieho obdobia dodnes, s dôležitými slovníkmi i s dosiaľ neuverejneným slovníkovým rukopisným materiálom.

Ťažiskom práce je sémantický, slovotvorný a štylistický rozbor z hľadiska celej lexikálnej sústavy nášho jazyka v 16.–17. storočí a so zreteľom na súčasný stav – v porovnaní najmä s češtinou a nemčinou.

Pracovne autor skúmanú slovnú zásobu delí podľa vecných okruhov na 12 skupín: (ľudová) banícka terminológia; administratívna terminológia (na ne sa tu predovšetkým zameriame); miery a váhy, peňažné jednotky, pivovarníctvo; feudálne vlastnícke vzťahy, pracovná činnosť, mená zamestnania; človek a domácnosť; príroda, živočích, rastliny; čas a časové obdobia; časové určenie deja; miesto deja; spôsob a miera deja; vlastnosti predmetov; časti celku; počet a poradie vecí; slová zastupujúce mená (zámená); jednotlivé pomenovania činnosti a stavu; synsémantické slová (predložky, spojky, častice). Takéto delenie, hoci ho možno prijať, má tú nevýhodu, že sa v ňom prekrýva aspekt vecný so slovnodruhovým, a preto sa pokladá iba za triediace, pomocné kritérium.

Podstatnú časť Blanárovej práce, a to je nové v jeho diele, zaberá výskum sémantických vzťahov medzi jednotlivými slovami pamiatky

a v širšom rozsahu v slovenskej slovnej zásobe najmä v 16.–17. storočí. Blanár všima si prípady polylexie (synonymné rady, dublety), polysémie (homonymné rady), antonymné rady (dvojice) a derivačné rady (odvodeniny). Skúma patričné slová počtových kníh v ich kontextovom význame, zasadené do synonymného radu v 16.–17. storočí, príp. niektoré z nich sleduje dodnes. Napr. v počtových knihách sa vyskytuje slovo *robotník*, ktoré však v iných pamiatkach alebo v živej reči môže mať bohatý synonymný rad (*pracovník* – *nájomník* – [*delník*] – *nádenník* – *úplatník* – *tovarichár*), alebo sa používa sloveso *držať* vo význame „obsahovať (istý počet karátov drahého kovu)“; tento 3. význam sa v počtových knihách využíva spomedzi 10 celkových významov; bohaté sú významy slov *počet*, (*z*)*dvíhať* a *i*. To teda znamená, že jednotlivé lexikálne pomenovania nemožno skúmať izolovane, ale vo väčších vnútorne organizovaných významových celkoch v ich historickom vývine. Akákoľvek pomenovacia jednotka vstupuje prostredníctvom svojho významu a formy do istých lexikálnych vzťahov, najčastejšie v zmysle polylexie a polysémie. Skupina slov spojených uvedenými lexikálnymi vzťahmi, vytvára tzv. sémantické pole (nazývané aj významové pole). Blanár používa tento termín (známy zo štrukturálnej sémantiky – Trier, Bally), ale vymedzuje ho podľa toho, ako mu to vyplynulo z rozboru konkrétneho materiálu. Dáva mu novšiu náplň a v súhlase s najnovšími sovietskymi lexikologickými prácami (Achmanovová) ukazuje na konkrétnom materiáli, na aké vnútorne navzájom súvisiace slovné celky treba zamerať výskum. Zaujima netradičné stanovisko k otázke štruktúrnych vzťahov v slovníku a kriticky sa stavia k niektorým náhľadom L. Hjelmsleva. Pri pomenovaniach jednotkách istého významového okruhu okrem významu kladie dôraz na rady slov odvodené z rovnakého základu (*hladiet*: *zahľadiet sa*, *pohľad*, *náhľad*, *hladisko* „Schauplatz“ – na rozdiel od *hladisko* „Standpunkt“ s oslabeným morfematickým švikom...). Okrem aspektu pojmového uplatňuje sa aj *hladisko* slovotvorné čiže jazykovedné, čím sa niekedy zdanlivo zastiera významová homogénnosť sémantického poľa.

Touto metódou Blanár preskúmal 9 sémantických polí. Napr. slová *hostinec* – *kréma*, *krémár* – *hospoda*, *hospodár* vytvárajú sémantické pole organizované vzťahom synonymie; termíny *handel* „banský podnik, baňa“ – *handel* „obchod; kupčenie“ patria do sémantického poľa na základe homonymie; na výrazoch *duochodok*, *prijem* – *vynaložení*, *výdavok* sa zasa demonštruje antonymný vzťah a pod. Osobitná pozornosť sa venuje v tejto práci otázke spojení medzi sémantickými poľami cez niektoré čiastkové významy (*plat* – *dávka* – *daň*; *robota*, *robiť*, *robotník* – *práca*, *pracovať*, *pracovník*; *dobytok* – *statok*; *rováš* – *dlh*). Sémantický vývin autor poníma ako vývin štruktúry sémantických polí v sústave slovnej zásoby jazyka; dochádza sčasti k zániku alebo ústupu slov, sčasti k slovotvorným či významotvorným zmenám pri tých slovách,

ktoré sa pozdejšie stali súčasťou slovnej zásoby spisovného jazyka. Parciálnymi významami sa jednotlivé členy sémantického poľa zapájajú do iných sémantických polí, čo podmieňuje síce veľmi komplikovanú, no jednako organizovanú sústavu lexikálneho materiálu jazyka.*

Podotýkame, že o niektorých nápadne osihotených prípadoch (*lichva* „hydina“, *Závažná Poruba*) sa bude treba ešte presvedčiť, či dotazníková akcia splnila naozaj cieľ a či tu nejde o akési nesystémové narušenie povedali by sme „sémantickej izoglosy“. — Pri kompozícii čísloviek pri (*jeden a*) *měru* „41“ mohla byť zmienka o jeho používaní dodnes (arch. *rok meruôsmu* „1848“), resp. o jeho pôvode.

V (ľudovej) profesionálnej terminológii, v banickom názvosloví, je veľa slov cudzieho pôvodu, pravda, v počtových knihách sa z nich vyskytuje len istá časť (*handel* „banský podnik, baňa“, porov. onomastický názov *Handlová* [199]; *dukát*, *mincä*, *karát*...). Je pozoruhodné, že keď sa cudzie slovo dostane do nového jazykového prostredia, nepreberá sa jeho významová stavba vcelku; niekedy sa preberá základný význam (*kytajka*, *kitajka* „čínska bavlnená látka“; náreč. „ozdobné pletené strapce“, z tunguz. základu; porov. rus. *Kitaj* „Čína“), inokedy význam druhotný, prenesený, príp. podmienený kontextom (nem. *fahren* „cestovať“ sa prevzalo do slovenčiny ako *fárať* „zostúpiť, spustiť sa do bane“). Pri všetkých týchto pomienovaniach ako termínoch je dôležitý stupeň ich motivovanosti a významová stavba slova v tom čase, keď sa slovo prebralo, a nie jeho dnešný alebo pôvodný význam. Je známe, že v domácom prostredí význam slova môže značne pokročiť, kým v cudzom prostredí ustrnie (častý jav aj pri bohemizmoch na Slovensku). Terminologický význam je spravidla len jednou zložkou v celkovej významovej stavbe slova (*múka* „prach vznikajúci pri čistení zlata“, *páliť* „prepaľovať, čistiť, napr. striebro“, *dobývať* [*rudu*]...).

Z administratívnej terminológie zaujímavú špecializáciu prekonalo terminologizované použitie niektorých slovies, napr. na základe synonymného vzťahu *znamenat* : *značit* = *vyznamenat* : *vyznačit*. V tomto prípade ide o tzv. synonymickú deriváciu. Terminologicky vymedzený význam má napr. sloveso *držat* (istý počet karátov drahého kovu) „obsahovať“, *učinit* „betragen, machen“ (o sume), *klást* „pridávať, zapisovať“ a i. — Nový výklad Blanár prináša pri slovách a termínoch (*ob*)*rátunk* — (*ob*)*rátunk*, „účet, (vy)účtovanie“, *rátat(i)* — *rátat(i)*; slová od tohto základu sa používajú len v slovenčine a slovinčine (v spisovnej češtine sa sloveso *rátat(i)* hodnotí ako slovakizmus). Donedávna sa myslelo, že sloveso *rátat* pochádza z nemčiny (*ráta*) alebo z latinčiny (Machek ho vykladá z tal. *rata* prostredníctvom maď. *ráta*). Podľa Blanára základom týchto

* Na dôležitosť štúdia sémantických mikroštruktúr pre historickú lexikológiu sa poukázalo aj na jazykovednej konferencii v Leningrade r. 1961 (pozri Voprosy jazykoznanija XI, 1962, č. 2, 128).

slov bolo hornonem. náreč. *reiten* (*raiten*) a do slovenského jazyka sa dostalo cez banícku terminológiu; prvotný jeho význam bol „skladať účty z banského (banického?) podnikania“.

V terminologických spojeniach sa obyčajne využívali kalkované pomenovania. Napr. význam slovesa *o(d)táhnut(i)* „odpočítať, odrátať, zraziť“ (tak až dodnes napr. aj v Gemeri) je asi sémantickým kalkom z latinského *abstrahere, detrahere*. K významu abstraktného slovesa (*v-?*) *zdvihnút(i)* (podľa dokladov malo byť vari *zdvihnút(ij)*) „vyberať (?), odrátať“, nem. (*Geld*) *aufheben*, porov. bežné spojenie aj z gemer. nárečí: *zdvihla kelii peňaze* „prevzala, prijala kolké peniaze (najmä neoprávnené)“.

V každej jazykovej pamiatke je pre filologický rozbor mimoriadne dôležité skúmať frazeologické jednotky, pretože často obsahujú pádne argumenty, najmä pre domáci vývin. To platí napr. aj o frazeologickom spojení *právo stálo* (pri ktorom môže ísť práve tak aj o domáci vývin; porov. podnes živé spojenie z gemerských nárečí: *koj pravo otstálo* „keď sa skončilo súdne pojednávanie, keď bolo po súdnom procese“; tiež v historickej piesni „*Stála bitka, stála za Štefana kráľa...*“). Popri uvedenom *dat(i)* počet „podať vyúčtovanie, vyúčtovať“ je dodnes hovor. bežné *vydať počet* (zo svojho šafárenia), ide tiež o kalk z nemčiny alebo z latinčiny. Spojenie hore *zdvihat(i)* „(?) vyberať“, kalk z nem. *erheben*, by vari podľa dokladov malo znamenať „preberať“ ([sumu]“; porov. aj maď. *felvenni* atď.). Takisto sú dôležité združené pomenovania, lebo ťažšie podliehajú zmenám (porov. zo slovenčiny: *večný pokoj, nočný klud*, ale *daj mi pokoj; zriaďovacie nádražie...*). Ak je *ručnicá* „ručná strelná zbraň“ (131, 138), potom *ručniči prach* (127, 159) znamená (nie „pravdepodobne“, ale iste) „trhavinu (s posuvným účinkom)“, „čierni prach“ podľa analógie v súčasných aj gemerských nárečiach: *flinta||puška* (<nem. *Büchse*, stnem. *buhsa*) – *puškáři prax* „pušný, strelný prach“, a preto posledná veta odseku by sa mohla vypustiť. Pri type *komora kremnická* s postponovaným určujúcim členom ide o typ *Matica slovenská, kyselina sírová, jazyk ruský...* Hoci na vytváranie odborných názvov mala istý vplyv čeština, autor uzatvára, že termíny sa vcelku obohacovali z domácich jazykových fondov. Okrem hovorového štýlu v počtových knihách sa najmä v baníckej terminológii ukazuje živá reč slovenskej národnosti na rozhraní 16. storočia.

Pre ďalšie vedecké poznanie našich jazykov v minulosti má neobyčajnú závažnosť Blanárov teoretický a metodologický prístup k otázke spoľahlivejšieho rozlíšenia bohemizmov a slovakizmov. – K uvádzanému pomeru čes. *obuvník* – *švec* : sloven. *obuvník* – *šuster* treba pripojiť aj slovenské staršie nárečové (i gemerské) *čizmár* „obuvník“. – Výklad bohemizmu *mající* má byť „majúci majetok, bohatý, zámožný“ (nie „vládajúci“ 130).

Pre dejiny slovenského ako aj českého jazyka prináša Blanárova práca ešte jedno pozoruhodné a presvedčivé konštatovanie o vzájomných vzťahoch slovenčiny a češtiny v období utvárania národných spisovných jazykov. Ako sa ukazuje — na rozbere konkrétneho jazykového materiálu — slovenčina mala aktívnejšiu účasť pri formovaní obrodenskej spisovnej češtiny (ako sa to obyčajne myslelo). Vtedy, keď sa na Slovensku používala spisovná čeština v platnosti domáceho spisovného jazyka, slovenské lexikálne prvky, ktoré používali autori zo Slovenska (Palkovič, Tablic, Kollár, Šafárik, ktorý dokonca bol predsedom českej názvoslovnej komisie, a iní), v spisovnej češtine sa hodnotili ako nárečové. Tým je pochopiteľnejšie, že sa z nich niektoré ľahko ujali v spisovnej češtine (*hostinec, platba, značiť*; do spisovného jazyka neprenikli: *árenda, baník*...). Ide o tzv. sémantické slovakizmy. — Z češtiny do slovenčiny cez štúrovskú slovenčinu natrvalo prešli už predtým prevzaté viaceré kultúrne slová (*počítať, úrok, účet*...).

V publikácii uniklo pri korektúre viac tlačových chýb, ktoré na niektorých miestach pôsobia rušivo, napr. správne má byť: prehovor (nie „predhovor“ 117), *porátač sã, zrátač sã* (nie „porátač se, zrátač se“ 150), *v živote* (nie „v životě“ 256), zemanía (nie „zemani 11, 2X“), Polom, okr. Rimavská Sobota (nie „Poloma, okr. Rožňava“ 213; chybné aj v prameni, takisto ib. Bystré, t. j. Ratkovské Bystré, nie „Rožňavské Bystré“), zložka (nie „spriažka“ 21) a iné.

Práca V. Blanára je záslužný čin pre marxisticky orientovanú jazykovedu a úspešný pokus o nový prístup k hlbšiemu poznávaniu nášho jazyka, našej kultúrnej minulosti i nášho baníctva. Pretože rozsah práce a výber lexikálneho materiálu je determinovaný zachovanou časťou pamiatky, autor nemohol vždy riešiť problematiku do šírky a do dôsledkov (sám túto metódu v práci nazýva „lexikálnymi sondami“), no usiluje sa nastoľovať nové lexikologické problémy. Prehľbovanie metodologických postupov je jedným z základných cieľov tejto práce. Z autorovho prístupu k materiálu vyplývajú iste závery aj pre slovanskú porovnávaciu lexikológiu. Otázky v práci vyriešené, riešené i nadhodené tak lexikologické, ako aj všeobecnojazykovedné vzbudia iste patričný živý ohlas v jazykovedných kruhoch našich i zahraničných.

Lexikálny materiál práce i samo dielo sú prvým väčším monografickým podujatím a ďalším serióznym príspevkom pre slovenskú historickú lexikológiu a pre potrebný historický a etymologický slovník našej slovenskej reči.

Andrej Keder

NOVÉ ZVÄZKY ODPORÚČANÝCH TERMÍNOV

Komitét technickej terminológie Akadémie vied SSSR pripravil už niekoľko desiatok terminologických zborníkov. *Elektrovakuumnyje pribory* (1960), *Obrabotka metallov davlenijem* (1961), *Lopastnyje nasosy* (1961) sú v poradí už 54., 55. a 56. zväzkom odporúčaných termínov. Všetky uvedené zborníky vydalo Izdatel'stvo AN SSSR, Moskva.

Do zborníkov sú ako zvyčajne zaradené len také termíny, ktoré sú špecifické pre ten-ktorý odbor a pre ktoré sú nevyhnutne potrebné vedecké definície. Zborníky teda neobsahujú základné, samozrejmé termíny, ktoré nepotrebujú výklad, a neobsahujú ani termíny z iných príbuzných oblastí. Formálne usporiadanie všetkých troch zborníkov je rovnaké.

V prvom stĺpci je poradové číslo termínu. V druhom stĺpci sú termíny. Pre každý pojem sa spravidla ustalaťuje len jeden základný termín, ktorý je vytlačený polotučným písmom. V niektorých prípadoch sa vedľa základného termínu uvádza aj paralelný termín (variant základného termínu), ktorý je vytlačený obyčajným písmom. Paralelný termín býva spravidla akosi zostručnenou formou základného termínu a možno ho použiť ako rovnocenný len vtedy, ak je vylúčené akékoľvek nedorozumenie. (Porov. napr. termíny *režim elektrovakuumnogo pribora* a *režim*.) Sú však prípady, keď je paralelný termín inak motivovaný ako základný (napr. *potencial izolirovannogo elektroda* a *potencial svobodnogo elektroda*). Pri revízii a v ďalšom vydaní príslušného terminologického zborníka sa jeden z týchto termínov vynechá. V tom istom stĺpci sú aj termíny, ktoré sa pre pomenovanie daného pojmu nemôžu použiť. Označené sú písmenami *nrk* (nerekomendujemyje). Tretí stĺpec obsahuje definíciu pojmu. Pri niektorých termínoch sa po definícii uvádza aj vysvetlivka, resp. doplnenie definície.

Zborník *Elektrovákuové přístroje* vo vlastnej terminologickej časti uvádza termíny z týchto tematických okruhov: Základné pojmy, Režimy, Parametre [a) Prúdy elektród, b) Napätia a potenciály elektród, c) Výkonnosť, d) Odpory, kapacita, indukčnosť, e) Životnosť, f) Mechanické parametre], Charakteristiky.

V zborníku *Spracovanie kovov tlakom* sa termíny zoskupujú do týchto okruhov: 1. Všeobecné pojmy, 2. Plastická zmena formy spôsobená zmenou hrúbky, šírky a dĺžky deformovanej časti polovýrobku, 3. Plastická zmena formy spôsobená vo väčšine prípadov bez zreteľnej zmeny hrúbky polovýrobku, ale so zreteľnou zmenou dĺžky a šírky, 4. Plastická zmena formy spôsobená krútením alebo ohýbaním, 5. Zmena formy pre spojenie detailov alebo polovýrobkov. V tomto zborníku sú v treťom stĺpci namiesto vysvetliviek obrázky názorne objasňujúce jednotlivé termíny.

V zborníku *Lopatkové čerpadlá* sú termíny zatriedené v týchto skupinách: 1. Druhy lopatkových čerpadiel, 2. Konštrukčné typy lopatkových

čerpadiel, 3. Najrozšírenejšie typy čerpadiel (podľa pomenovania), 4. Pracovné ústroje a základné časti lopatkových čerpadiel, 5. Hydraulická časť čerpaceho zariadenia, 6. Termíny vzťahujúce sa na výkon lopatkových čerpadiel. Aj v tomto zborníku je niekoľko inštruktívnych obrázkov.

Na konci každého zborníka je aj abecedný register umožňujúci ľahšiu orientáciu. Aj v registri sú graficky odlišené základné termíny, paralelné termíny a nevhodné (neodporúčané) termíny. Viacslovné termíny nie sú zaradené mechanicky, ale podľa hlavného slova. Napríklad termín *rabočij režim* je v abecednom registri uvedený ako *režim, rabočij*. Termíny zložené z dvoch substantív sú do abecedného registra zaradené podľa substantíva v nominatíve.

O zborníku Lopatkové čerpadlá treba ešte pripomenúť, že po abecednom registri uvádza aj písmenové (symbolové) označenie termínov podľa abecedného zoznamu termínov, ako aj písmenové (symbolové) označenie podľa abecedného poriadku symbolov.

Na záver tejto zprávy hodno ešte uviesť niektoré terminologické pozoruhodnosti. Napr. pri termíne *metrika elektrovakuumnogo pribora* uvádza sa ako neodporúčaný termín *lampovaja metrika*. Je to prirodzené, pretože termín *lampa* je zastaraný a vystriedal ho nový termín *elektrónka*. Z toho dôvodu bolo potrebné nahradiť aj termín *lampovaja metrika*.

Pri termíne *predel'nyj režim* je ako nevhodný uvedený *predelno-dopustimyj režim*. Proti neodporúčanému termínu sú oprávnené jazykové námietky – je tautologický. Pojem, ktorý má označovať, sa celkom presne vyjadri aj zostručneným termínom *predel'nyj režim*.

Termín *tok elektronnoj emissii elektroda*, popri ktorom je ako nevhodný uvedený termín *termotok*, je dôkazom, že sa pri ustáľovaní nových termínov dbá aj na jazykovú čistotu a že sa namiesto doterajších nesprávne tvorených termínov zavádzajú termíny podľa zásad tvorenia slov v ruštine.

Z celkového prístupu k voľbe termínov v jednotlivých zborníkoch je zrejmé úsilie tvoriť termíny významovo priezračné. To však má dakedy aj nevýhody, pretože sa vytvoria príliš dlhé, ťažkopádne a opisné termíny. Za také možno považovať napríklad tieto termíny: *dvustoronnij odnokorpusnyj mnogostupenčatyj nasos, privedennoje pokazanije manometra na vchode v nasos*. Zhodou okolností ani jeden z týchto nie najšťastnejšie volených termínov nemá popri sebe zostručnený variant. Z tejto stránky je veľmi dobre zostavený zborník *Spracovanie kovov tlakom*, v ktorom je len jeden trojslovný termín – *technologičeskij process kovki* – a aj ten patrí k všeobecným pojmom.

Odporúčané termíny všetkých troch zborníkov sa, prirodzene, najlepšie preveria v praxi. Možno však predpokladať, že sa osvedčia, pretože sú – okrem niektorých – utvorené jazykovo správne a podľa zásad vecnej primeranosti.

Ivan Masár

PRACOVNÁ PORADA MEDZINÁRODNEJ TERMINOLOGICKEJ KOMISIE
(JAZYKOVEDNEJ SEKcie)

Medzinárodná terminologická komisia (jazykovedná sekcia), zriadená na IV. slavistickom sjazde v Moskve r. 1958 ako orgán Medzinárodného komitétu slavistov, mala v dňoch 21.–24. marca 1962 vo Varšave už svoju druhú pracovnú poradu. Za účasti zástupcov všetkých členských štátov prerokovali sa na porade základné otázky koordinácie jazykovednej terminológie v slovanských jazykoch: boli to problémy teoretické i praktické.

Z teoretických problémov A. V. Isačenko upozornil na niektoré otázky sémantickej stránky termínu. Ukázal, že v terminologickej vrstve slovnjej zásoby temer niet rozdielu medzi motivovanými a nemotivovanými slovami, lebo motivácia termínov nie je vnútrojazyková, lež vyplýva z celého systému terminológie daného vedného odboru. Z toho vyplýva, že významová priezračnosť nie je takým dôležitým znakom termínu, ako sa často predpokladá. V súčasnej jazykovede je väčšina takých termínov, ktoré nemožno „opísať“ prostriedkami bežného jazyka: pre zistenie presného významu takých termínov ako *dištingtívny príznak*, *fonéma*, *gramatika* v jednotlivých smeroch, školách treba poznať celú teóriu.

G. Jacobson upozornil na potrebu presne vymedziť všetky termíny, ktoré sa používajú v dnešnej jazykovede, pretože v tradičnej jazykovede nie sú vymedzené ani niektoré základné pojmy (napr. *participium*, *slovo*, *jazyk*, *slovný druh*). Je nevyhnutné, aby sa jazykovedci naučili nové pojmy, novú terminológiu, a to aj v matematickej lingvistike.

J. Horecký poukázal na niektoré spôsoby tvorenia a preberania termínov v matematickej lingvistike, na neujasnenosť pojmov a neustálenosť termínov.

K. Hausenblas venoval pozornosť funkčnému a štylistickému využitiu termínov vo výstavbe vedeckého textu. Poukázal však aj na typy pomenovaní a spôsoby vymedzovania významu termínov v texte a na potrebu chápať problematiku jazykovednej terminológie nie iba ako systému pojmov a ich pomenovaní, ale ako súčiastky vedeckého jazyka jazykovedy.

Poľskí účastníci porady predniesli vo svojich referátoch výsledky dôkladných výskumov jednotlivých disciplín jazykovedy. Tak H. Kurkowska podala prehľad problematiky sémantickej terminológie a predložila ako výsledok kolektívnej práce zoznam poľských sémantických termínov, doplnený francúzskymi, anglickými, ruskými i českými termínmi. I. Judycka referovala o problematike syntaktickej terminológie, J. Jakubowska o fonetickej terminológii. B. Bartnická rozobrala vzťah jazykovednej terminológie v jednotlivých slovanských jazykoch ku grécko-latinkej terminológii. Akad. W. Doroszewski predniesol výsledky svojich úvah o mieste terminológie v slovníkoch a o spôsoboch jej spracovania a vysvetľovania.

Osobitnú pozornosť venovali účastníci porady konkrétnym otázkam vypracovania terminologických slovníkov. A. B. Šapíro skúmal štruktúru a obsah slovníkového hesla v terminologickom slovníku vedeckého i školského typu. Akad. L. Andrejčin referoval o metodike prác na slovníku bulharskej jazykovednej terminológie.

A. Jedlička predložil porade obsiahly heslár Čs. terminologickej komisie a komentoval niektoré metodické i technické postupy pri jeho zostavovaní. Poukázal i na niektoré nedostatky jestvujúcej terminológie, ako je mnohznačnosť niektorých termínov, neustálenosť, rozdiely medzi českou a slovenskou jazykovednou terminológiou.

Na svojom štvordňovom rokovaní dospela Medzinárodná terminologická komisia (jazykovedná sekcia) najmä k týmto záverom:

Heslár vypracovaný Čs. terminologickou komisiou a obsahujúci české, slovenské, čiastočne aj ruské názvy sa vezme za základ pre vypracovanie slovníka základnej lingvistickej terminológie v 11 slovanských jazykoch. K tomuto hesláru vypracujú jednotlivé národné komisie ekvivalenty, príp. aj doplnky vo svojom jazyku. Prehľad týchto ekvivalentov sa po prediskutovaní na najbližšej porade predloží V. slavistickému sjazdu v Sofii. Slovník by mala vydať Československá akadémia vied alebo Bulharská akadémia vied.

Medzinárodná terminologická komisia bude sústavne sledovať, zachycovať a normalizovať terminológiu nových jazykovedných smerov a odborov, najmä matematickej a aplikovanej lingvistiky a strojového prekladu. Všetky materiály o terminológii týchto odborov sa budú sústreďovať v jednom centre, a to v Ústave slovenského jazyka v Bratislave, ktorý bude pracoviskom subkomisie pre spracovanie novej jazykovednej terminológie. Toto pracovisko bude spravidla polročne rozosielať zoznamy nových termínov národným komisiám na doplnenie v ich jazykoch. Tieto zoznamy treba v jednotlivých krajinách účelne publikovať.

Medzinárodná terminologická komisia vypracuje návrh na nahradenie domácich termínov medzinárodnými v takých prípadoch, keď sa medzinárodné termíny bežne používajú vo všetkých slovanských jazykoch. Okrem toho vypracuje návrh na zjednotenie symboliky pre štruktúrnu analýzu.

Druhá pracovná porada Medzinárodnej terminologickej komisie bola dôležitým prínosom pre unifikáciu jazykovednej terminológie v slovanských jazykoch i pre objasnenie mnohých teoretických otázok terminológie.

Ján Horecký

Raketová technika je predmetom stáleho záujmu v civilnom i vojenskom prostredí. Nové a nové technické prostriedky nastolujú pochopiteľne aj potrebu pohotovo tvoriť odborné názvy a normalizovať ich. Aj tu sa však ukazuje, že nové termíny vznikajú dakedy dosť živelne a vytvárajú sa podľa rôznych hľadísk. V odbore raketovej techniky vznikli napr. popri sebe ako ekvivalenty termíny *krídlatá strela*, *šípová strela*, *okridlená strela*, čes. termíny *letounová střela* i *střela-letoun*, *raketa* (ako nadradený pojem, resp. rodový termín) a *reaktívna strela* ap. Isteže by nebolo správne, keby sa v mladej disciplíne, akou je raketová technika, hneď na začiatku jej rozvoja pripustil v termínoch chaos, a preto je celkom namieste, že MNO – NM/Oddělení řádů a předpisů zabezpečilo riešenie terminologických otázok novej disciplíny v osobitnej terminologickej komisii. Vo februárovom čísle Zpravodaja MNO, čís. 8 sú už publikované normalizované termíny reaktívnej techniky, ktoré sa pred schválením prerokovali v komisii. Používanie týchto termínov je, prirodzene, záväzné.

Pri tvorení nových termínov v uvedenom odbore sa už dbalo na to, aby sa české a slovenské termíny odlišovali čo najmenej. Slovenské termíny sú vlastne hláskoslovnými modifikáciami českých termínov.

Z terminologického hľadiska sú tu pozoruhodné dvojice termínov *letadlo* (slov. *lietadlo*) – *letoun* (slov. *lietadlo*) a termín korešpondujúci s druhou dvojicou – *letounová střela* (slov. *lietadlová strela*). Český termín *letadlo* – podľa definície v Zpravodaji – označuje stroj, ktorý môže byť ľahší alebo ťažší ako vzduch, kým termínom *letoun* sa pomenúva lietadlo ťažšie ako vzduch s pevnými plochami na vytvorenie vztlaku. Pre oba tieto pojmy sa však na škodu vecí normalizoval len jeden slovenský termín – *lietadlo*, čo je v rozpore so zásadou, podľa ktorej má mať každý pojem svoje vlastné jazykové vyjadrenie. Táto skutočnosť prekvapuje najmä preto, že sa ako ekvivalent českého slova *letoun* priam ponúka slovenské *letún*, ktoré je zachytené aj v Slovníku slovenského jazyka I ako neživotné substantívum vo význame ‚lietadlo,‘ ba dokonca je doložené spojením *bombardovací letún*. Domnievame sa, že táto cesta by bola bývala správnejšia. Pri takomto riešení by okrem toho aj slovenský termín *lietadlová strela* (čes. *letounová střela*) nebol nežiadúco korešpondoval s termínom *lietadlo* vo význame dopravného prostriedku ľahšieho alebo ťažšieho ako vzduch. Veď pri termíne *lietadlová strela* – zasa sa opierame o definíciu v citovanom čísle Zpravodaja – ide o druh reaktívnej strely, ktorá je vonkajším vzhľadom „téměř stejná jako letoun“. Použitie slovenského termínu *letún* vo význame českého *letoun* by tu bolo očividne výhodné: slovne by sa rozlíšili pojmy, ktoré treba rozlišovať, a zabránilo by sa používaniu termínu *lietadlo* promiskue; slovenská ter-

minológia reaktívnej techniky by sa neodlišovala od českej terminológie ani v týchto dvoch dôležitých termínoch.

K tejto pripomienke treba vari ešte doložiť, že rozlišovanie termínov *letadlo* – *letoun* je potrebné len v odbornej terminológii. V bežnej reči vystačíme so zaužívaným termínom *letadlo* (*lietadlo*), preto celkom správne hovorme, že niekto *přiletěl letadlem*, a nie „letounem“. Práve tak aj v slovenčine.

V doterajšom základnom delení reaktívnych striel sa používali ako termíny, resp. zložky termínov spojenia „zem-zem“, „zem-vzduch“, „vzduch-vzduch“, „vzduch-zem“ atď. Tieto spojenia slov sú z významovej stránky nejasné a okrem toho sú v rozpore so zákonitosťami tvorenia slov v češtine a slovenčine. Ani v jednej českej alebo slovenskej terminológii by sme nenašli takto utvorené termíny. Nevhodnosť uvedených typov sa najlepšie ukáže, keď ich porovnáme s novými normalizovanými termínmi.

Aj v novej terminológii sa reaktívne strely (rakety) rozdeľujú podľa umiestnenia odpaľovacích zariadení a podľa umiestnenia cieľa na *pozemné*, *letecké* a *lodné*.

V rámci pozemných reaktívnych striel (rakiet) existujú potom *protizemné reaktívne strely* (využívajú sa na pozemné ciele), ďalej *protiletadlové* (používajú sa na vzdušné ciele) a *protilodné*, ktoré zasa možno použiť na tzv. hladinové ciele.

V skupine leteckých reaktívnych striel sa rozlišujú *protiletadlové reaktívne strely* (na vzdušné ciele), *protizemné reaktívne strely* (na pozemné ciele), *protilodné reaktívne strely* (na hladinové ciele) a napokon *protiponorkové reaktívne strely*, ktoré sa používajú na ciele pod vodou.

Do skupiny lodných reaktívnych striel patria *protiletadlové reaktívne strely* (majú zasahovať vzdušný cieľ), ďalej *protilodné reaktívne strely* (zasahujú hladinové ciele), *protiponorkové reaktívne strely* (na ciele pod vodou) a konečne *protizemné reaktívne strely* (na pozemné ciele).

Tu ešte upozorňujeme na novotvary *protilodné* a *protipozemné reaktívne strely*, ktoré sa organicky začleňujú k starším pomenovaniám *protiletadlové*, *protitankové strely*.

Nemožno teda pochybovať o tom, že z dvoch termínov „reaktívna strela zem-zem“ – *pozemná protizemná reaktívna strela* je druhý, teda novozavedený termín významovo priezračnejší a na prvý pohľad zrozumiteľnejší. Podobná je situácia aj s ostatnými termínmi tejto skupiny. Zásluhou cieľavedomej práce terminologickej komisie sa teda odstránili neústrojne utvorené termíny a nahradili sa novými, zreteľnými.

Proti novým názvom by sa azda mohlo namietat, že sú príliš opisné. Takéto zistenie by podoprelo napr. aj porovnanie niektorých našich a ruských názvov s anglickými názvami, ktoré sú v Zpravodaji uvedené v česko-rusko-anglickom slovníčku (porov. napr. čes. *prostor bojového rozmístění*

palebných postavení, rus. rajon raspoloženiia startovyh pozicij, angl. launch base area). V praxi sa však pripúšťajú aj skrátené varianty viac-slovných termínov, pravda, s výhradou, že sa dodrží presnosť a zrozumiteľnosť a že sa vopred upozorní na používanie skrátených termínov namiesto úplných (namiesto termínu *reaktívna strela* možno použiť skrátený variant *strela*, namiesto *riadená reaktívna strela zasa riadená strela* atď.). Okrem toho pri praktickom používaní niektorých termínov, napr. pri výcviku vojska, možno namiesto úplných alebo skrátených termínov používať skratky, ktoré sú stručné (na označenie *delostreleckej rakety* sa používa skratka *DR*, *neriadená reaktívna strela* má skratku *NS*, *protitanková raketa PTR*, *reaktívna strela RS* atď.).

Nové termíny raketovej techniky sú jednak dôkazom starostlivosti o novú disciplínu, jednak sú ilustráciou tendencií, ktoré sa v súčasnosti uplatňujú v našich národných jazykoch.

Ivan Masár

KONFERENCIA O VÝVINOVÝCH TENDENCIÁCH SPISOVNEJ SLOVENČINY

V dňoch 2.–4. apríla 1962 sa v Bratislave konala konferencia o vývinových tendenciách spisovnej slovenčiny.

Toto dôležité podujatie zorganizoval Ústav slovenského jazyka SAV v spolupráci s Katedrou slovenského jazyka a literatúry Univerzity Komenského. Na konferencii sa veľmi aktívne zúčastnili aj českí jazykovedci.

Program konferencie mal veľmi širokú osnovu – takú, akú si vyžadoval vytýčený cieľ: posúdiť vývinové tendencie spisovnej slovenčiny ako celku na základe rozboru stavu a smerovania jednotlivých jej oblastí.

Referáty a diskusie sa týkali ôsmich tematických okruhov:

1. O zásadách jazykovej kultúry referovali dr. Š. Peciar, akad. B. Havránek a doc. K. Hausenblas.

Referenti i diskutujúci zdôrazňovali najmä to, že dnešnú teóriu jazykovej kultúry budujeme na základoch marxizmu-leninizmu.

Na jazyk sa netreba dívať iba ako na systém s istými pevnými vnútornými zákonitosťami. To, že jazykový prostriedok zodpovedá vnútorným zákonitostiam daného jazyka, nie je hlavným a úplným kritériom jeho hodnoty; okrem toho takýto názor skrýva v sebe nebezpečenstvo puristického prístupu k jazykovým faktom. Za dôležitejšie treba pokladať kritérium primeranosti jazykového prostriedku k obsahu, ktorý treba vyjadriť. Ide teda o hodnotu jazykových prostriedkov z hľadiska štylistickej diferencovanosti spisovného jazyka. Prakticky to znamená, že aj neústrojný prvok má v jazyku opodstatnenie, ak je funkčný. Toto konštatovanie nie

je nové. Bolo ho však treba zdôrazniť, lebo — ako sa zdá — v oblasti jazykovej kultúry spisovnej slovenčiny sa kritérium ústrojnosti neprimerane preceňovalo. A toto preceňovanie, ako sa ďalej ukázalo, viedlo k niektorým omylom aj pri tvorení slovenskej terminológie.

2. Zoširoka sa hovorilo o stave jazykovej kultúry a jazykovej praxe. Prvý referent, prof. E. Jóna, podal výklad o vývine náhľadov na jazykovú kultúru. Sústredil sa predovšetkým na vznik slovenského purizmu a na jeho vývin najmä so zreteľom na češtinu. Druhý referent, dr. J. Horecký, hovoril o jazykovej kultúre z dvoch hľadísk: z hľadiska úrovne písaného alebo hovoreného jazykového prejavu a z hľadiska aktívnej starostlivosti o jazyk. Spomenul činitele, ktoré vplývajú na úroveň vyjadrovania, a pokúsil sa vytýčiť hlavné zásady starostlivosti o jazyk.

3. Traja referenti (dr. F. Miko, doc. V. Blanár a dr. F. Daneš) rozobrali problematiku jazykovej výchovy. Na základe prednesených referátov sa v živej diskusii prišlo k záveru, že stav jazykovej výchovy v školách ešte stále nie je uspokojivý. Hovorilo sa v tomto zmysle o nedostatkoch v kvalite učiteľských kádrov i o nedostatkoch v kvalite učebníc.

Zdôraznilo sa tiež, že jazykovú výchovu treba chápať široko a že ju treba pokladať za súčasť socialistickej kultúrnej revolúcie. Zvyšovaniu úrovne jazykovej kultúry má slúžiť nielen škola, ale treba využiť aj iné formy jazykovej výchovy, o ktorých podrobne hovoril doc. Blanár (poradenská služba, rozhlas, jazykové kurzy, tlač ap.).

4. Závažné referáty odzneli v okruhu o vývinových tendenciách súčasného jazyka. Slovnou zásobou spisovnej slovenčiny sa zoširoka zaoberal prof. E. Pauliny. Doc. J. Ružička vo svojom referáte založenom na podrobnom poznaní materiálu zo súčasného jazyka hovoril o vývine v oblasti gramatiky.

V okruhu slovnej zásoby sa zdôraznilo, že styk nášho národného jazyka s češtinou má hlboké korene v dejinách a v súčasnosti — pravda, na nových základoch v socialistickej spoločnosti — sa stáva ešte aktuálnejším. Vzájomné obohacovanie češtiny a slovenčiny v oblasti slovnej zásoby vedie k ľahšiemu dorozumievaniu príslušníkov českého a slovenského národa.

Ukázalo a zdôraznilo sa ďalej, že v podobnom zmysle čím ďalej dôležitejšiu úlohu zohráva pre češtinu a slovenčinu ruština.

V gramatickej stavbe spisovnej slovenčiny je istý pohyb v morfológii i v syntaxi. V morfológii ide predovšetkým o presun medzi jednotlivými slovnými druhmi (substantivizujú sa adjektíva, vznikajú sekundárne predložky ap.) i v rámci jednotlivých slovných druhov (napr. presuny k produktívnejším vzorom).

V skladbe vidno napr. kvantitatívny vzrast podradovacích súvetí a nepravých vzťažných viet. Treba to hodnotiť ako výsledok snahy o rovnováhu medzi zložitou myšlienkou a vetou.

5. V ďalšom tematickom okruhu bola reč o štylistickom rozvrstvení súčasného jazyka. Referovali dr. M. Šalingová, prof. A. Jedlička a dr. M. Darovec. Konštatovalo sa, že spisovná slovenčina je dnes vyspelým jazykom, ktorého štýlové rozvrstvenie plne zodpovedá požiadavkám súčasnej spoločnosti.

V referáte dr. M. Šalingovej i v diskusných príspevkoch sa hodne hovorilo o pomerne novej, nedoriešenej a nejednotne chápanej otázke hovorového štýlu v slovenčine. Ukázalo sa, že v slovenčine možno konštatovať vývin hovorového štýlu najmä v oblastiach s väčšími priemyselnými a kultúrnymi centrami (Bratislava, Košice, Martin ap.). Predpokladá sa, že hovorový štýl zohrá v ďalšom vývine spisovnej slovenčiny vážnu úlohu.

6. O umeleckej reči súčasnej literatúry referovali J. Mistrík a dr. L. Doležel.

7. Dôležitým otázkam vzťahu spisovného jazyka a nárečí sa vo svojich referátoch venovali dr. A. Habovštiak a prof. J. Bělič.

Znovu sa ukázalo, že rozširovanie spoločenských funkcií spisovného jazyka spôsobuje nivelizáciu miestnych nárečí a podstatne prispieva k stieraniu rozdielov medzi jednotlivými nárečovými oblasťami. Takto vznikajú nadnárečové útvary – interdialekty, ktoré majú tendenciu prostredníctvom vznikajúceho hovorového štýlu splynúť so spisovným jazykom.

8. V osobitnom tematickom okruhu sa preberali otázky odbornej terminológie. Referát dr. F. Buffu organicky nadväzoval na prvý tematický okruh. Konštatoval, že doterajšia práca v slovenskej terminológii sa spravovala najmä podľa troch zásad: 1. termín mal súhlasiť s vnútornými zákonitostami spisovnej slovenčiny, 2. pri výbere termínov sa vyžadovala orientácia na živé slovotvorné typy, 3. termín mal byť významovo priezračný a nosný.

Teda – ako konštatoval referent a ako sa to prejavilo aj v nasledujúcej diskusii – jednostranne prevládal lingvistický aspekt a nedostatočne sa rešpektovala zaužívanosť jednotlivých termínov.

Okrem toho sa málo prihliadalo na to, aby sa slovenská terminológia zbytočne nevzdŕaľovala od českej.

Ukázalo sa, že pre ďalšiu prácu bude treba užšia spolupráca slovenských a českých terminológov, ktorá sa organizačne už zabezpečila utvorením Československej ústrednej terminologickej komisie. Jej úlohou bude v spolupráci s príslušnými odborníkmi usmerňovať ďalšiu prácu v terminologickej oblasti tak, aby rozdielov medzi slovenčinou a češtinou bolo čo najmenej.

V tomto smere bol veľmi podnetný referát K. Richtera o práci na českej a slovenskej vojenskej terminológii. Tu sa prakticky ukázalo, že koordinácia medzi jednotlivými terminologickými oblasťami v češtine a

v slovenčine je možná, ak aj odhliadneme od toho, že pre uplatnenie takéhoto postupu v praxi je v armáde situácia priaznivejšia ako inde.

Práca na uzákoňovaní slovenskej vojenskej terminológie dala podnet aj vzniku česko-slovenského vojenského terminologického slovníka (obsahuje 27 000 hesiel).

V diskusii sa postup načrtnutý K. Richterom veľmi kladne hodnotil ako príklad na tvorivý prístup k riešeniu vzťahov medzi češtinou a slovenčinou v terminologickej oblasti. Doc. Blanár vo svojom diskusnom príspevku zdôraznil najmä ten bod referátu, kde sa hovorilo o vzájomnom styku češtiny a slovenčiny vo vojenskom prostredí. Tento styk možno využiť na ďalšie mimoškolské jazykové vzdelávanie.

J. Kuchař vo svojom príspevku povedal, že terminológia je oblasť, kde jazykovedná teória môže pôsobiť najbezprostrednejšie. Zdôraznil aj dôležitosť novej úlohy, ktorá stojí pred českými a slovenskými jazykovedcami: koordinácia českej a slovenskej terminológie. Je to úloha široká, nielen organizačná, ale i teoretická, ktorá si vyžiada dlhšiu prácu.

Konferencia o vývinových tendenciách spisovnej slovenčiny splnila svoje poslanie. Osvetlila stav nášho spisovného jazyka, podnietila prácu na jeho ďalšom zveľaďovaní a zabezpečila ďalšiu spoluprácu českých a slovenských jazykovedcov.

Milan Urbančok

MEZINÁRODNÍ ŽELEZNIČNÍ SLOVNÍK

Doprava jako málokterá jiná složka hospodářská si vyžaduje, aby byla organizována i mezinárodně. Týká se to zejména dopravy vodní, letecké a železniční. Mezinárodní styky i předpisy s obsahlou terminologií předpokládají i vhodné pomůcky pro překlad do jazyků zúčastněných zemí. Takovou pomůckou je pětijazyčný železniční slovník, který vydala Mezinárodní unie železniční v r. 1957 v Bernu. Výchozím jazykem je franština, dále jsou ostatní světové jazyky v tomto pořadí: němčina, angličtina, italština a španělčina. Ruština není uvedena, protože SSSR není členem unie. Slovník obsahuje asi 8000 hesel z železniční dopravy, techniky a ekonomie. Za hlavní část, kde jsou hesla řazena vedle sebe, jsou pro každý jazyk (kromě franštiny) abecední indexy. V současné době se chystá druhé vydání, které má obsáhnout také nové termíny, publikované zatím v dodatcích.

Tento slovník (druhé vydání) je základem pro přípravu a zpracování obdobného slovníku pro železnice zemí socialistické soustavy, o jehož vydání bylo rozhodnuto v září 1961. Z bernského slovníku bude převzata franština, angličtina a němčina, dále budou termíny uvedeny v ruštině, polštině, maďarštině, a co je pro naší dopravní terminologii důležité, také v češtině. Pro alternativní doplnění dalších jazyků (rumunštiny, bulharštiny) bude

ponecháno volné místo. Vzhledem k tomu, že při tak velkém počtu jazyků není možno zachovat řazení vedle sebe, bylo dohodnuto uspořádání sloupcové; jednotlivé výrazy budou uvedeny pod sebou. Rovněž tento slovník bude mít abecední rejstříky pro každý jazyk.

Pro organizaci práce a plynulý postup byla vytvořena komise, v níž jsou zastoupeny všechny zainteresované železnice. Podle jejího rozhodnutí přeloží si každá železniční správa výrazy uvedené ve slovníku do svého jazyka a doplní je podle potřeby termíny specifickými pro její oblast. V celku pak půjde zejména o dodatečné zařazení některých termínů organizace a ekonomie železnic v řízeném hospodářství.

U nás pracuje na překladu a doplnění slovníku kolektiv z Výzkumného ústavu dopravního v Praze. Výsledky této práce budou mít značný význam i pro kodifikaci české a slovenské železniční terminologie.

Emil Mleziva

František Miko

GRAMATICKÉ KATEGÓRIE PODSTATNÉHO MENA

Publikácia je monografickým spracovaním jednej zo základných oblastí slovenskej gramatiky. Predmetom práce je povaha gramatických vlastností podstatných mien, t. j. podstata a zmysel ich rodu, čísla a pádu v stavbe jazyka. To je predpokladom pre pochopenie väzieb podstatných mien s inými slovami a tým i pre ujasnenie vetrnej stavby. Z výsledkov, ktoré autor dosiahol, vyplýva, že väzby slov nie sú iba ustálenou konvenciou, ale majú svoj pôvod i vnútorné odôvodnenie vo významoch príslušných gramatických kategórií.

Kniha podáva teoreticky podložený, systematicky a graficky ilustrovaný prehľad o tom, ako sa rod, číslo a pád podstatných mien vnútorne členia na jednotlivé parciálne kategórie, významy a použitia. Obsahuje detailné roztriedenie a opis týchto významov a použitia, dokladá ich typickými spojeniami a príkladmi z literatúry. Výskum spočíva na materiáli, ktorý obsahoval vyše 30 000 excerpčných lístkov z krásnej a odbornej literatúry a z tlače. Tým sa po prvý raz na obsiahlom materiáli poukazuje na frazeologické bohatstvo spisovnej slovenčiny. Výsledky tohto skúmania majú dosah aj pre príbuzné oblasti gramatiky a prispievajú k poznaniu spisovnej slovenčiny vôbec. Pre učiteľov a záujemcov o spisovnú slovenčinu bude kniha poučením o tých gramatických javoch, ktoré pre svoju abstraktnosť vzdorovali hlbšiemu teoretickému zvládnutiu a vysvetleniu. Umožní pochopiť, prečo si spisovná slovenčina zachováva gramatický rod ako živú kategóriu, ako rozmaníte sa využívajú číselné tvary substantív a ako je v pádových významoch zakotvené rozmanité použitie podstatných mien vo vete. Dielo poslúži pri štúdiu slovenčiny a pri porovnávacom štúdiu slovanských jazykov.

VSAV 1962, str. 240, brož. Kčs 15,-.

Štefan Luby

AUTORSKÉ PRÁVO

Autorské právo je významným úsekom socialistického právneho poriadku, lebo je účinným nástrojom plnenia programu kultúrnej revolúcie, ciele ktorej možno dosiahnuť len stimulovaním a ochranou autorskej tvorby v oblasti vedy, literatúry a umenia a právnou úpravou zabezpečujúcou sprístupnenie najlepších výsledkov autorskej tvorivej práce všetkému